

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Кафедра управління земельними ресурсами

ЧЕЧЕЛЬ СВІТЛАНА РОМАНІВНА

«Організаційно-економічний механізм управління сільськогосподарським
землекористуванням на регіональному рівні»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня
галузі знань 19 «Архітектура та будівництво»
спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій»
за освітньо-професійною програмою «Землеустрій та кадастр»

Науковий керівник:
Лазарєва О.В., д-р екон. наук, професор

Рецензент:
Демидова Л.М.
заступник директора
ТОВ «Український експертний центр по
вимірюванню та оцінці»

Миколаїв 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ КОРИСТУВАННЯМ	7
1.1. Теоретико-методичні засади управління сільськогосподарським користуванням	7
1.2. Законодавчо-нормативна база управління сільськогосподарським користуванням	15
1.3. Закордонний досвід управління землекористуванням	23
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. СУТНІСНИЙ СТАН СУЧАСНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ..	31
2.1. Характеристика сучасного стану землекористування	31
2.2. Особливості організаційно-економічного механізму землекористування	38
2.3. Основні завдання та пріоритети управління землекористуванням	46
Висновки до розділу 2	49
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЙ МЕХАНІЗМУ	52
3.1. Механізм реалізації управління земельними ресурсами	52
3.2. Регіональні аспекти управління землекористування	54
3.3. Напрямки вдосконалення організаційно-економічного механізму управління сільськогосподарським землекористуванням	56
Висновки до розділу 3	60
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	61
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71

ВСТУП

Підвищення продуктивності землекористування включає в себе стратегічні завдання як на рівні державної політики, так і на регіональному рівні. Адже дана проблема має комплексний характер, що вимагає, у свою чергу, трансформації організаційно-економічного механізму використання земельних ресурсів та системних рішень.

В Україні роль в управлінні землекористуванням у сільськогосподарській сфері актуалізувалася у ході аграрної та земельних реформ, які передбачають перерозподіл земель для подальшої передачі ділянок у власність, утворення багатуокладної економіки на місцевому рівні та гарантування раціонального вживання і охорони землекористування як національного багатства. Високоякісні земельні ресурси є традиційною опорою розвитку та позиції країни на світовому ринку і мають використовуватися з необхідною ефективністю, забезпечуючи стабільність виробництва сільськогосподарської продукції.

Сьогодні аграрна сфера переживає наступний етап аграрної реформи — початок функціонування ринку купівлі-продажу земель, що відведені для сільського господарства (земельні паї). Користування даними ділянками має необхідність щодо ведення нових підходів до використання, організації та зміни земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, правового та інструментального забезпечення консолідації земель, їх раціонального та ефективного використання. Повноцінне функціонування інституту аграрного ринку ставить перед науковою та практичною громадськістю нові завдання, але водночас залишаються невирішеними попередні проблеми галузі, серед яких: роздороблення земель сільськогосподарського призначення; забезпечення права власності на землю та контроль за дотриманням норм та правил цільового використання землі; неефективне використання значної кількості незаварених ділянок; неефективність орендних відносин.

Зазначені вище тенденції показали необхідність ретельного аналізу сучасного стану землекористування у сільськогосподарстві та пошуку можливостей його покращення за рахунок організаційно-економічного механізму управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У концептуальному плані для вивчення та опрацювання даної теми вагомим значенням є фундамент у вигляді наукових досліджень та літератури. Однак, слід зазначити, що існує численні нерозкриті та не вирішені теоретичні, методологічні, практичні питання. Вирішенню проблем щодо ефективності використання землі у сфері сільськогосподарської діяльності, збереження та відновлення природного потенціалу, зрівноваження землекористуванням і фіскального регулювання природокористуванням розглядалося у низці вітчизняних праць таких науковців як В. Бардась, А. Бодюк, Б. Буркинський, О. Веклич, С. Гасанов, Д. Гнаткович, О. Голуб, В. Голян, А. Даниленко, Ю. Дехтяренко, Д. Добряк, О. Канаш, В. Кілочко, Я. Коваль, В. Кравців, М. Лихогруд, Ю. Манцевич, А. Мартин, Л. Новаковський, Ю. Палеха, П. Саблук, А. Сохнич, А. Третяк, Л. Тулуш, М. Федоров, О. Фурдичко, С. Харічков, М. Хвесик та інші.

Об'єктом дослідження є процес управління використання землі, що призначена для сільського господарства.

Предметом дослідження є створення новітньої моделі організацій механізму управління сільськогосподарського землекористування.

Мета дослідження полягає у формуванні сучасного стану механізму управління сільськогосподарським землекористуванням.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність виконання наступних завдань:

- вивчити теоретико-методичні засади управління сільськогосподарським користуванням;
- вивчити законодавчо-нормативну базу управління сільськогосподарським користуванням;
- розглянути закордонний досвід управління землекористуванням;

- надати характеристику сучасного стану землекористування;
- визначити особливості організаційно-економічного механізму землекористування;
- визначити основні завдання та пріоритети управління землекористуванням на регіональному рівні;
- проаналізувати механізм реалізації управління землекористування в сільському господарстві;
- проаналізувати регіональні аспекти управління землекористування в сільському господарстві;
- визначити напрямки вдосконалення організаційно-економічного механізму управління землекористування в сільському господарстві.

Методи дослідження. Дослідження виконувалось на основі наступних методів: монографічний – при вивченні та теоретичному узагальненні досліджень наукових засад механізму управління сільськогосподарського землекористування; графічний – для унаочнення результатів магістерської роботи; індукційний та узагальнюючий – при формуванні висновків.

При написанні кваліфікаційної роботи було використано законодавчі та нормативні акти, підручники, навчальні посібники, статті з журналів провідних сучасних вчених-економістів.

Наукова новизна. Науковою новизною із даного дослідження є розробка та формування теоретичного, практичного стану земельних ділянок, призначених для сільськогосподарської діяльності, а також обґрунтування напрямків їх результативного використання. Згідно з цим:

удосконалено:

1. концептуальні засади господарювання в аграрному секторі;
2. методологію управління землегосподарським користуванням;
3. підхід щодо реалізації та використання організаційно-адміністративних дій в управлінні земель та його регулювання.

4. теоретичні положення стосовно діючої організаційно-економічної системи регулювання використання земель сільськогосподарського призначення.

Практичне значення одержаних результатів. Ключові теоретично-методичні матеріали роботи, висновки та рекомендації можуть бути використані у діяльності регіональних органів Держгеокадастру України, органів виконавчої влади, фізичні та юридичні особи, від сільськогосподарських виробників до селянина.

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна робота є самостійно виконаним дослідженням, в якому викладено авторський підхід до теоретико-правових та практичних проблем управління землекористуванням сільськогосподарського призначення.

Структура магістерської роботи. Повний обсяг магістерської роботи – 78 сторінок комп'ютерного тексту, у тому числі 2 таблиці, 3 рисунків, перелік використаних джерел зі 69 найменувань.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ КОРИСТУВАННЯМ

1.1. Теоретико-методичні засади управління сільськогосподарським користуванням

Державне управління земельними ресурсами здійснюється земельною політикою держави через низку заходів, постанов, указів та інструкцій щодо забезпечення функцій землі, права власності на землю, продовольчої безпеки країни з урахуванням пріоритету екологічних вимог над економічними та дотримання всіма землевласниками та землекористувачами норм законодавства про землекористування.

На сьогоднішній день поза увагою залишається питання створення умов для раціонального використання та охорони земель, покращення стану екологічної безпеки територій та збереження стабільності природних ландшафтів [31, с. 129].

У зв'язку з цим слід зазначити, що чинна в державі нормативна база задля використання та охорони землі або застаріла, або не виконуються. Адже в основному при проведенні земельної реформи увага приділялася не розробці мети, завдань та методів реалізації конкретних напрямів реформування земельних відносин, а досягненню умов підвищення рівня використання земельних ресурсів. У результаті площі еродованих земель невинно збільшувалися. Їх річний приріст в Україні в середньому становить 80-120 тис. т [44, с. 101].

Сучасне землекористування в Україні несе на собі відбиток екстенсивних методів землеробства. За цих умов динамічний розвиток ринкової економіки та актуальність еколого-економічних проблем є тими наріжними каменями, які визначають особливу роль спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері земельних ресурсів [18].

Тому потрібно забезпечити ефективність законодавчої бази, зосередженої на регулюванні процесу захоплення земель, адаптацію законодавства до стандартів Європейського Союзу. Це сприятиме оптимізації державного управління та контролю за дотриманням правил раціонального використання та охорони земель.

Нинішній законотворчий процес у сфері земельних відносин характеризується роздробленістю та незбалансованістю суспільних інтересів та земельних можливостей. Виходячи з цього, законодавча база у сфері правового регулювання земельних відносин являє собою неузгоджену сукупність нормативно-правових актів переважно внутрішньо-правового характеру, які не пов'язані між собою та створюють передумови для виникнення численних колізій [37]. Нормативно-правові акти, які регулюють землекористування в Україні, не визначають механізми раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Це означає, що орієнтири щодо вдосконалення земельного законодавства мають бути гнучкими та своєчасно реагувати на стан земельної політики. Стає очевидною необхідність внесення доповнень та змін до чинного земельного законодавства. Переважне право на набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної або комунальної власності має надаватися приватним сільськогосподарським підприємствам, розташованим у безпосередній близькості від цих ділянок, особам, які ведуть сільськогосподарські та особисті селянські господарства. Інститут пільгового викупу землі сприятиме укрупненню земельних наділів сільськогосподарських підприємств, дасть можливість отримувати землю переважно селянам, для яких сільськогосподарська діяльність є основною [11, с. 11].

Для розробки концептуальних засад господарювання в аграрному секторі економіки доцільним є забезпечення виробниками сільськогосподарської продукції економічної свободи, враховуючи її сучасні особливості, досвід передових країн світу [13].

У сучасному розумінні земельної реформи позитивними ознаками державної земельної політики є те, що створено умови для формування багатосистемної економіки, запроваджено плату за користування землею, створено передумови для розвитку всіх форм власності, закріплено та розпочато введення землі в господарський обіг.

Водночас нові земельні відносини ще недостатньо законодавчо врегульовані, не досягнуто цивілізованого господарського обігу земель сільськогосподарського призначення та майнових прав, відсутня система землеустрою території та забезпечення застосування економічних методів господарювання. Крім того, в сільському господарстві не задіяні такі важливі фактори, як земельний капітал та людський інтелект, які є основою формування ефективного землекористування.

Що стосується економічного механізму управління земельними ресурсами – він формується на основі матеріальних дій землевласників та землекористувачів, зосереджених на досягненні мети земельної політики та пріоритетних напрямків землекористування. Відповідно до цього виділяють такі елементи: встановлення диференційованої плати за землю, економічне стимулювання раціонального використання земель, економічний захист від вилучення сільськогосподарських угідь для несільськогосподарських потреб, інвестиційно-кредитні та фінансова політика держави.

Загалом, державна земельна політика є основною складовою соціально-економічної політики держави щодо використання її земельно-ресурсного потенціалу з урахуванням геополітичного положення території, природних властивостей та основних і грошові продукти, параметри права власності на землю для задоволення суспільних інтересів [16]. Але така постановка питання не повною мірою відповідає вимогам теорії та практики ефективного землекористування.

Оскільки соціальний розвиток сільської місцевості є важливим для розвитку ефективного використання земель сільськогосподарського призначення, варто виділити основні завдання державної політики щодо

розвитку соціальної сфери на селі, до яких належать: регулювання демографічної ситуації сільської місцевості в напрямі її благоустрою, поліпшення матеріального добробуту та умов життя сільських жителів, збереження існуючої мережі сільських поселень і відродження сіл та інших сільських поселень, забезпечення достатньо високого рівня розвитку матеріально-технічної бази, збільшення обсягів фінансової допомоги підприємствам і установам соціальної інфраструктури [27, с. 4].

Важливо забезпечити реальну державну підтримку розвитку сільськогосподарського виробництва таким чином, щоб це дозволило підвищити врожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин як основних факторів зниження собівартості продукції [30] на основі повного використання земельних і трудових ресурсів, що забезпечить соціальний захист суб'єктів господарювання на землі.

Державна політика екологізації використання земель сільськогосподарського призначення залежить насамперед від ефективної політики раціонального природокористування, яка полягає в мінімізації негативного впливу на екологічні об'єкти при налагодженні роботи антропогенної діяльності [19].

На цій основі усвідомлення складності ситуації у сфері довкілля супроводжується активізацією державних дій у ній, формуються мета, стратегічні цілі та завдання, що відображено у Стратегії державної екологічної політики України на період до 2025 року. Крім того, прийнято Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2021-2025 роки, спрямований на реалізацію стратегії державної екологічної політики України. У рамках цього затверджено відповідні загальнодержавні цільові програми. Проте все це поки що не дає очікуваних результатів через відсутність системного підходу до стратегічних орієнтирів реалізації земельної політики, неузгодженість нормативно-правової бази та низький рівень екологічної культури.

У сфері екологізації державного регулювання використання земель сільськогосподарського призначення надзвичайно важливим є забезпечення умови підвищення родючості ґрунтів. Для цього на державному рівні має бути розроблена відповідна програма, яка б дала відповідь на проблему. Крім того, держава має підтримувати землевласників і землекористувачів через міжгалузевий паритет у використанні земельних ресурсів і відтворенні продуктивності і родючості земель на основі впровадження систем ґрунтозберігаючого землеробства.

Оцінюючи процес землекористування, цілями стратегії розвитку землекористування є збільшення виробництва екологічно чистих харчових продуктів на основі розвитку системи природоохоронних заходів і земель, забезпечення бездефіцитного гумусового балансу в ґрунті. на основі визначення оптимальної системи сівозмін, а для збільшення прибутку шляхом мінімізації витрат на основі використання ресурсозберігаючих технологій [33]. З огляду на це актуалізуються питання наукової та практичної діяльності щодо досягнення відповідних завдань реалізації земельної політики [6].

В аграрній сфері економіки необхідно підвищувати ефективність виробництва на основі раціонального використання земельних ресурсів та стимулювати розвиток галузей економіки з урахуванням навантажень на землекористування.

Необхідно адаптувати чинне земельне законодавство до вимог землекористування, оскільки нормативно-правові акти дуже часто є суперечливими та існує розпорошення земельно-правових норм в інших законодавчих актах. Земельний кодекс необхідно доповнити статтями прямої дії, які усунуть суперечності між державними та регіональними органами влади, фізичними та юридичними суб'єктами господарювання на місцях.

Загалом умова раціонального використання земельних ресурсів та відтворення родючості ґрунтів може бути досягнута шляхом гармонійного поєднання економічних і організаційних форм господарювання, що

забезпечить зростання обсягів виробництва з мінімальними витратами коштів і сприятиме збереженню середовища.

Земельна політика в Україні має формуватися на основі створення умов для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, що сприятиме надходженню коштів до державного та місцевих бюджетів від землекористування, гарантування умов раціонального використання та охорони земель.

Вирішення всіх цих проблем неможливе без урахування фіскальної політики країни, особливо коли вона не враховує реальне фінансове становище сільськогосподарських товаровиробників, гальмує розвиток простого і розширеного відтворення, не дозволяє акумулювати кошти для будівництва гідромеліораційних споруд, докорінне поліпшення луків і пасовищ, придбання сільськогосподарської техніки та обладнання, обмеження можливостей використання досягнень науково-технічного прогресу тощо. Це свідчить про те, що ця політика має бути спрямована на гармонізацію розміру податків та обов'язкових платежів із цими фінансовими можливостями сільськогосподарських товаровиробників [15].

Загалом існує необхідність переходу від усталених адміністративних функцій до системи прогнозування землекористування, яка б використовувала місцеві можливості, залучаючи інвестиції та інші джерела фінансування від новостворених землекористувачів [53].

Підвищення ефективності державного впливу на розвиток сільськогосподарського землекористування слід розглядати як комплекс організаційних, фінансових, науково-технічних та інших заходів, спрямованих на встановлення переважного права купівлі земельних ділянок, органами державної влади або органами місцевого самоврядування у разі виявлення недобросовісних угод, пов'язаних з укладенням договорів купівлі-продажу за заниженими цінами; видавати вимогу про довгострокове повернення кредиту, наданого державою на купівлю землі, якщо її покупець продає цю землю раніше встановленого законом строку; встановлення права

держави на укладення договорів купівлі-продажу шляхом встановлення різниці між ціною купівлі та ціною продажу землі; законодавче встановлення вимог до уповноважених суб'єктів щодо придбання землі у власність.

Важливу роль у здійсненні реальної та ефективної земельної політики має відігравати держава [64]. Слід зазначити, що на сьогодні державою визначено таку структуру управління земельними ресурсами України, яка наведена в таблиці 1.1, що відкриває широкі можливості багатоваріантних сценаріїв його використання. Але відсутність дієвих нормативних документів (актів), а ті, що є, переважно відомчого характеру, є причиною того, що існуюча система ще не створила реальних передумов для розробки оптимальної стратегії землеустрою на рівні держави.

Таблиця 1.1

Система державних органів управління земельними ресурсами

Органи державного управління	Функції управління
Верховна Рада	Прийняття земельно-охоронних законів і актів (земельний кодекс, укази, постанови та ін.)
Кабінет міністрів	Розробка методик та механізмів реалізації підзаконних актів
Центральні органи влади з питань:	
– земельних ресурсів (Державна агенція по земельних ресурсах)	Раціональне використання та охорона всіх категорій земель
– аграрної політики (Мінагрополітики)	Використання та охорона сільськогосподарських угідь
– охорони природних ресурсів та агроекологічної безпеки (Мінприроди)	Контроль за землекористуванням земельних ресурсів, їх моніторинг тощо
– лісових ресурсів (Держкомлісгосп)	Контроль за лісовими насадженнями, їх охорона, моніторинг
– водних ресурсів (Держвожгосп)	Контроль та моніторинг за водними ресурсами
– охорони здоров'я (МОЗ)	Підготовка стандартів, нормативних актів, контроль санітарноепідеміологічного стану
– архітектури і будівництва (Мінбуд)	Раціональне використання забудованих земель, їх захист
ДП «Інститут землеустрою»	Наукове забезпечення ґрунтоохоронної політики держави, розробка проектів землеустрою та охорони земель, реєстрація земельних ділянок і прав власності на них
ДП «Центр державного земельного кадастру»	
Вищі навчальні заклади (землевпорядні факультети)	Підготовка менеджерів управління земельних ресурсів, інспекторів з охорони земель

Джерело: взято на автором із монографії Шарія Г.Т. Державне управління земельними ресурсами: стратегія та перспективи використання та охорони земель [64]

Важлива роль у вирішенні проблеми ефективного землекористування належить принципам управління земельними ресурсами, які мають базуватися на здійсненні комплексу заходів з управління землею, спрямованих на організацію раціонального використання земельних ресурсів та охорони земельних ресурсів, ведення державного земельного кадастру, який має гарантувати захист прав на землю; структура органів земельних ресурсів повинна враховувати інтереси держави та місцевого самоврядування.

Таким чином, принцип адаптації процесу управління земельними ресурсами до особливостей виробничих відносин полягає в організації такого управлінського впливу на місцях, який передбачає його ефективне використання відповідно до потреб суб'єкта господарювання відповідно до чинного законодавства, яке дає змогу досягти сталого та гармонійного розвитку землекористування, сприятиме переоцінці економічних інтересів землекористувачів на вимоги екологічної безпеки [9]. Це дозволить використовувати землю, виходячи з її якісної оцінки та економічної доцільності, створить оптимальні умови для значного збільшення ресурсного потенціалу землі та зробить її самостійним фактором економічного зростання.

Отже, державна земельна політика має реалізовувати інтереси держави та суспільства у покращенні його соціально-економічного стану шляхом раціонального використання та охорони земель, підвищення потенціалу всіх суб'єктів соціально-економічної територіальної системи.

Системна реструктуризація національної економіки, в тому числі аграрного сектору, потребує необхідних інституційних змін, які передбачають, насамперед, децентралізацію прав і повноважень центральних органів влади та місцевого самоврядування шляхом оптимального поєднання державного регулювання на регіональному рівні за участю органів місцевого самоврядування.

1.2. Законодавчо-нормативна база управління сільськогосподарським користуванням

У результаті історичного розвитку від початку запровадження земельної реформи в Україні сформувалася сучасна інституційна система нормативно-правового забезпечення землеустрою та землеустрою в сільському господарстві. У зв'язку з переходом економіки держави на ринкові відносини постановою Верховної Ради УРСР «Про земельну реформу» наприкінці 1990 року було оголошено, що з 15 березня 1991 року вся земля в Україні підлягає земельній реформі. Це, у свою чергу, зумовило необхідність формування принципово нового земельного законодавства, орієнтованого на економічні ринкові відносини. За період реформування земельних відносин у сфері вітчизняного землеустрою та землекористування на державному рівні прийнято понад 200 законодавчих та нормативно-правових актів. На сьогодні правову основу еколого-економічних і соціальних відносин, що виникають при здійсненні землеустрою, складають переважно такі законодавчі акти: Конституція України, Земельний кодекс України, закони України «Про землеустрій», «Про топографію, геодезична та картографічна діяльність», «Про планування та забудову земель», «Про охорону земель». За різними даними, у 2018 році в Україні діє від 500 до понад 1000 нормативно-правових актів, які регулюють (або регулювали) суспільні відносини у сфері землеустрою. Це свідчить про надзвичайну державну регламентацію національної системи землеустрою [19].

Враховуючи значну еволюцію нормативно-правових умов функціонування системи землеустрою та землеустрою в цілому, суб'єкти земельних відносин у сільському господарстві стикаються з рядом проблем, таких як: неузгодженість законодавчих та програмних положень щодо розроблення землевпорядного механізму використання земель сільськогосподарського призначення; неузгодженість багатьох нормативно-правових актів у сфері землеустрою; надмірно забюрократизована процедура

внесення відомостей до державного кадастру земель; необґрунтовані адміністративні перешкоди для землекористувачів на етапі підготовки проектів землеустрою щодо відведення ділянок; невизначена технічна сфера укрупнення сільського господарства тощо.

Зазначені проблеми ускладнюють процедуру узгодження землевпорядної документації, створюють додаткове фінансове навантаження на суб'єктів господарювання та є перешкодою для ефективної роботи механізму землеустрою, а тому потребують організаційно-правового врегулювання шляхом внесення відповідних змін до нормативно-правових актів.

Із запровадженням принципу екстериторіальності, погодження проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок територіальними органами почали з'являтися різні бачення розробки таких документів. Процес проведення державної експертизи землевпорядної документації регулюється Земельним кодексом України, Законом України «Про державну експертизу землевпорядної документації», Методикою проведення державної експертизи землевпорядної документації та іншими нормативно-правовими актами у сфері державної експертизи.

У 2016 році постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2016 року № 580 затверджено тимчасовий порядок взаємодії територіальних органів Держгеонадр на період реалізації пілотного проекту щодо запровадження органами Держгеокадастру принципу екстериторіальності погодження проектів землеустрою щодо відведення земель за територією при погодженні проектів землеустрою в цьому аспекті. Принцип екстериторіальності передбачає випадковий вибір (через систему електронного документообігу) територіального органу Держгеокадастру, який погоджуватиме проект планування території. Необхідність запровадження погодження проектів просторового планування за принципом екстериторіальності виникла у зв'язку з проявами корупційних ризиків на етапі погодження проектів просторового планування [26].

Такий принцип погодження документації із землеустрою призвів до скорочення термінів розгляду документації в середньому до 5-7 робочих днів і майже припинив практику неодноразових відмов. Зокрема, із загального обсягу документів, які надійшли до територіальних органів Держгеокадастру на погодження у 2019 році, на повторний розгляд було направлено лише 4,7% проектів, а втретє – лише 1% від загальної кількості. Тоді як у 2016 році проекти могли тягнутися без компенсації місяцями або повертатися неодноразово з необґрунтованими відмовами. Загалом екстериторіальний принцип погодження проектів землеустрою виявився потужним механізмом протидії корупційним ризикам, які виникають у процесі погодження проектів землеустрою. Тому вважаємо за необхідне запровадити цей інструмент для погодження інших видів документації із землеустрою. З цією метою пропонуємо внести зміни до Закону України «Про землеустрій», доповнивши його статтею про особливості взаємодії територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, під час затвердження документації із землеустрою [47].

Проте слід зазначити, що нормативно-правова база у сфері землеустрою не передбачає єдиної методики діяльності експертів при погодженні проектів землеустрою. Нині на законодавчому рівні відсутні структура та зміст окремих видів землевпорядної документації, що призводить до формування в різних регіонах країни різних підходів до прогнозування, планування та організації раціонального використання та охорони земель, організації територій сільськогосподарських підприємств, реабілітація порушених земель та захист їх від ерозії, збереження деградованих і малопродуктивних земель тощо. Це, в свою чергу, призводить до зловживань з боку посадових осіб у сфері земельних відносин на етапі погодження та затвердження документації із землеустрою. На цій основі необхідно було систематизувати види документації із землеустрою, визначити її структурний зміст та зміст, встановити чіткий порядок її погодження та затвердження. Тому, на нашу думку, необхідно розробити

нормативно-правовий документ, який би уніфікував вимоги до проектів землеустрою та критерії їх експертної оцінки. Також варто звернути увагу на питання щодо встановлення вимог до складання рішення про відмову у погодженні проекту землеустрою та визначення порядку його повторного подання на погодження після усунення причин, що спонукали відмову.

Важливим засобом забезпечення прозорості земельних відносин є вирішення земельних спорів судовими органами в установленому порядку. Інститут земельних спорів є одним із видів гарантій прав на землю, регламентованих главою 5 Земельного кодексу України. Земельні спори - спори, що виникають між фізичними або юридичними особами з приводу володіння, користування чи розпорядження земельними ділянками, що перебувають у їх власності чи користуванні; ці спори вирішуються виключно судами, органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади з питань земельних ресурсів [41].

Важливу роль у захисті прав землевласників і землекористувачів у правовідносинах щодо землі та пов'язаного з нею майна відіграють суди. Судові справи із земельних відносин поділяються на адміністративні, цивільні та господарські. Серед адміністративних справ із земельних відносин найбільшу питому вагу займають справи із землеустрою та проведення державної експертизи землепорядної документації (у 2018 році близько 81% від загальної кількості справ). Найбільшу кількість цивільних справ становлять справи із земельних відносин – вони становлять у середньому 95-98% усіх цивільних справ із земельних відносин.

Велика кількість судових процесів у сфері земельних відносин може свідчити про прогалини в системі нормативно-правового забезпечення або про недостатньо розроблений інструментарій вирішення конфліктних ситуацій. В обох випадках динаміка зменшення цих конфліктів має збігатися зі зростанням кількості зареєстрованих у державному земельному кадастрі ділянок різних форм власності та відповідністю їх меж фактичним характеристикам. Таким чином, цей показник може бути використаний не

тільки для визначення необхідності змін у нормативно-правовому регулюванні земельних відносин, а й для обґрунтування інших засобів удосконалення системи ведення державного земельного кадастру та земельного кадастру інвентаризації земель.

У 2011 році було прийнято довгоочікуваний Закон України «Про державний земельний кадастр» з метою створення правових, економічних та організаційних основ діяльності у сфері державного земельного кадастру. Закон змінив суть і визначив порядок державної реєстрації землі. Так, якщо до прийняття закону державна реєстрація землі здійснювалася під час кожної операції із землею та передбачала порядок видачі державних актів чи реєстрації договорів оренди, то ця процедура фактично зводиться до присвоєння кадастрового номера. на ділянку землі під час її формування.

Закон встановлює підстави, порядок та умови державної реєстрації та визначає виключний перелік документів із землеустрою, на підставі яких може бути проведена така реєстрація [32].

Це пов'язано з тим, що на той час ні Земельний кодекс України, ні Закон України «Про землеустрій» чітко не регулювали це питання, і на практиці в різних регіонах воно вирішувалося по-різному. Відповідно, через наявність інформації в цифровому вигляді щодо просторового розташування всіх земельних ділянок, право власності на які не було оформлено до створення документації із землеустрою в електронному вигляді, окремі власники можуть зіткнутися з невизнанням або оспорюванням їх прав власності. Були випадки, коли геопросторове розташування ділянок визначалося без необхідної точності, оскільки окремі землевпорядні організації проводили свою роботу без виїзду на об'єкт і без приєднання точок перегину меж ділянок до пунктів державної геодезичної мережі.

У зв'язку з цим найважливішим завданням сьогодні є забезпечення повноти державного кадастрового обліку земель та внесення відомостей про них до Державного реєстру прав на нерухоме майно.

Наведені випадки все ж таки призводять до виникнення суперечностей у документації із землеустрою, а отже, іноді це призводить до накладання ділянок одна на одну. У цьому випадку межі однієї ділянки перетинають іншу (інші) ділянки, і таким чином частина сусідньої ділянки переходить у власність іншої особи за правовстановлюючими документами. Тобто одна і та ж земельна ділянка, розташована на певній території, відповідно до двох і більше різних документів із землеустрою фактично займає територію іншої, як правило, сусідньої земельної ділянки [20].

На сьогодні внесення відомостей до державного земельного кадастру, зокрема, при державній реєстрації земельної ділянки, здійснюється відповідно до чинного законодавства виключно реєстратором державного земельного кадастру. Подання документації із землеустрою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, для внесення відомостей до державного земельного кадастру за дорученням замовника документації, як правило, здійснюється сертифікованими інженерами-землевпорядниками. Дуже часто звернення заявників через центри надання адміністративних послуг до державних кадастрових реєстраторів про внесення зазначених відомостей, зокрема про реєстрацію землі, є неодноразовими, що призводить до зайвих витрат часу та матеріальних ресурсів. Саме тому, з метою спрощення процедури реєстрації відомостей у державному кадастрі та скорочення часу на проведення цих операцій, пропонуємо надати повноваження щодо реєстрації запиту в електронному вигляді інженерам, сертифікованим з управління майном, підлягає постійному моніторингу та контролю з боку працівників земельної книги [49].

Розглядаючи результати аналізу процесів деградації вітчизняних сільськогосподарських угідь та обґрунтування їх вилучення з господарського обігу, важливим аспектом є правове забезпечення такого інструменту землеустрою, як збереження деградованих та малопродуктивних земель. Основні положення щодо збереження деградованих та малопродуктивних

сільськогосподарських угідь закріплені в Земельному кодексі України, Законі України «Про охорону земель» та деталізовані в наказі Мінагрополітики України від 26 квітня 2013 р. № 100 від 20.04.2013 р. 283 «Про затвердження Порядку консервації земель» [19].

Вищезазначений порядок визначає організаційні засади збереження деградованих і малопродуктивних земель, господарське використання яких є екологічно небезпечним і економічно неефективним, а також техногенно забруднених ділянок, на яких неможливо отримувати екологічно чисту продукцію, та перебування людей на цих сайтах небезпечно для їх здоров'я. Консервація здійснюється на підставі договору з власником земельної ділянки, наказу (прийнятого рішення) компетентного органу та проекту консервації земельної ділянки. Консервація земель проводиться за наявності: порушення поверхні земельних ділянок внаслідок землетрусів, зсувів, карстоутворення, повеней; еродовані землі, перезволожені землі з підвищеною кислотністю або засоленістю, а також ґрунти, забруднені хімічними речовинами та іншими небезпечними для здоров'я людини видами забруднень; малопродуктивні землі, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю; землі під загрозою опромінення, радіоактивно забруднені або забруднені важкими металами та іншими хімічними елементами.

У разі виявлення таких земель територіальні органи Держгеокадастру та/або територіальні органи Держгеоінспекції України видають власнику землі або користувачу землі наказ (розпорядження) про припинення їх господарського використання. Також Порядок консервації земель регулює можливість консервації за ініціативою землевласників та землекористувачів. На підставі звернення власника землі або землекористувача, за зверненням територіальних органів Держгеокадастру та/або Держгеоінспекції України, або з власної ініціативи (за наявності права). на земельні ділянки, що підлягають консервації, не зареєстровано права власності чи користування), уповноважений орган у місячний строк видає наказ (рішення) про створення

комісії з розслідування земель в натурі (на місцевості) та дає висновки про доцільність їх збереження.

На нашу думку, рішення про консервацію землі має прийматися не на основі пропозицій спеціально створених вишукувальних комісій, а на основі відповідного експертного висновку. Для цього при вирішенні проблеми збереження земель необхідно проводити оцінку впливу на довкілля, оскільки існує реальна чи потенційна загроза впливу цих земель на життя і здоров'я людей, стан навколишнього природного середовища. Відповідно до цього висновку також має бути вирішено питання про повернення земельної ділянки у колишнє використання або продовження строків її консервації [14].

Водночас ні порядок консервації земель, ні будь-який інший нормативно-правовий акт не регулюють таке важливе питання, як стимулювання землевласників (землекористувачів) до збереження деградованих та малопродуктивних земель. Хоча в ст. 205 Земельного кодексу України зазначено про компенсацію за рахунок бюджетних коштів зменшення доходів власників землі та землекористувачів у зв'язку з тимчасовим затриманням деградованих і малопродуктивних земель, які стали такими не з вини їхньої частки, але деталізувати механізм компенсації не розголошується.

На нашу думку, підставою для розгляду питання щодо компенсації за рахунок бюджетних коштів зменшення доходів власників та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель є результат висновку з оцінки впливу на довкілля проекту землеустрою щодо збереження земель. Для цього необхідно на рівні постанови Кабінету Міністрів України прийняти порядок економічного стимулювання заходів щодо раціонального використання та охорони земель, в якому порядок компенсації зменшення доходів від землі власників та користувачів земель внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель чітко описати, а також внести відповідні зміни до Податкового кодексу України.

1.3. Закордонний досвід управління землекористуванням

Узагальнення практичного досвіду у земельних відносинах на прикладі передових країн дає змогу підкреслити основні закономірності та принципи з використанням яких відбувається продуктивне управління земельними ресурсами у різних країнах світу. Фундаментом ефективного управління землекористуванням є державне регулювання правовідносин на землю, однак форми та підходи до правового рішення проблеми в різних країнах значно відрізняються. На сьогоднішній день Україна – рекордсмен за довготривалістю земельної реформи. Задля вирішення протиріч, які з'явилися у системі земельних відносин, позитивний міжнародний досвід та застосування його, адаптовуючи під вітчизняні реалії мають неабияку роль.

За весь час існування держави прагнуть створити власну схему землеустрою, розробити план охорони земель, розробити заходи щодо підвищення ефективності використання земельних ресурсів, проводити різноманітні дослідження в галузі землеустрою, землекористування та охорони, прав на землю тощо.

У Сполучених Штатах, Канаді, Японії, Китаї та більшості розвинених країн Європейського Союзу за останні десятиліття зросла роль держави в управлінні землею. Усі види землевпорядної документації розробляються переважно за участю та під контролем органів державної влади та місцевого самоврядування з урахуванням суспільних інтересів [28].

Реалізація основних засад земельної політики щодо активізації ролі земельного капіталу в економіці землекористування неможлива без поєднання функцій управління землекористуванням і землеустрою [28].

Деякі країни за останні роки посилили державне управління використанням та охороною земель. Для цього використовувався механізм землеустрою. Таким чином, вони практично не мають проблем із виділенням земельних ділянок для державних і громадських потреб, збереженням

оптимального співвідношення сільськогосподарських, лісових, природоохоронних і населених пунктів, недопущенням «виведення сільськогосподарських угідь для несільськогосподарських потреб, впровадження системи природоохоронні заходи. Такі дії позитивно впливають на економічне зростання цих країн.

Заходи щодо планування та організації раціонального використання земель, а також охорони земельних ресурсів адміністративно-територіальних утворень реалізуються в Генеральній схемі землеустрою України, Схемах землеустрою муніципальних та інших адміністративно-територіальних утворень, землекористуваннях та схеми захисту [57].

У зарубіжних країнах поняття «землепорядкування» не існує. Подібним до цього в англійській мові є поняття Land Use Planning - Планування використання землі (територіальне зонування), Physical Planning - територіальне планування, Land Management - управління землею, Land Survey - розмежування, геодезія землі (кадастрові роботи та картографія), Land Administration - управління земельними ресурсами. У французькій мові існує поняття, близьке до «землепорядкування», яке називається «Aménagement Foncier», у німецькій – «Flurbereinigung». Така різниця в поняттях існує через особливості становлення земельних відносин і власності на землю, а також через різні судження вітчизняних і зарубіжних вчених [23].

У Німеччині, де планування доріг, іригаційних систем, сівозміни було необхідним у великих землеволодіннях, внутрішньогосподарське землеустрій як вид робіт на сільськогосподарських угіддях з'явилося на початку XIX ст. Зараз ринок землі сільськогосподарського призначення в цій країні перебуває під державним контролем, щоб запобігти спекуляції землею. Понад 90% земель є приватними [47].

Законодавство забороняє дроблення лісових і сільськогосподарських ділянок, їх відчуження та самовільну зміну цільового призначення. Велику роль тут відіграє контроль за раціональним використанням землі. Німеччина є федеративною державою. Кожна федеральна земля розробляє свій

комплекс (план) заходів щодо розвитку землекористування на підконтрольних територіях. Кожен план обговорюється на громадських слуханнях. Міжгосподарський землеустрій в основному представлений консолідацією земель та регулюванням землекористування [10].

У Фінляндії рівні управління поділяються на центральний, регіональний і місцевий. Законодавство Фінляндії надає місцевим органам влади право купувати нерухомість заздалегідь, це може бути зроблено з метою захисту інтересів муніципальної влади. Цікаво, що у Фінляндії досить сприятлива екологічна ситуація, яка позитивно позначається не тільки на якості землі, але і на якості продукції, що випускається. Державна політика спрямована на зведення рівня сільськогосподарського виробництва до рівня самозабезпечення.

Землеустрій є функцією державних і місцевих муніципальних органів. Територіальне планування здійснюється на державному, провінційному та муніципальному рівнях. Землеустрій у сільській місцевості орієнтується на природоохоронні заходи [36].

На відміну від України, США мають два основних рівні влади – федеральний рівень і рівень штатів. Крім того, відсутнє уніфіковане законодавство у сфері планування території та землеустрою. Кожна держава сама розробляє відповідні документи відповідно до своєї програми розвитку та організації території. Для цього уряд штату має спеціальні відділи, які називаються Управлінням планування. Контроль розвитку належить до компетенції держави з частковою передачею повноважень місцевим громадам. Зонування є основою проектування території. Сформована система законодавства, яка обмежує перенаправлення земель сільськогосподарського призначення в інші категорії. При плануванні використання земель сільськогосподарського призначення основну роль відіграє їх економічна оцінка [10]. У США оцінку сільськогосподарських земель проводить SOPR (Service of Natural Resources Protection – технічне агентство Міністерства сільського господарства). Ця послуга використовує

три системи для оцінки якості сільськогосподарських угідь - класифікацію найважливіших земель для сільського господарства, систему оцінки та класифікації та оцінку ґрунтів та їх потенціалу. Для найбільш цінних ресурсів розроблено узагальнену класифікацію, в якій за основу взято найкращі та унікальні сільськогосподарські угіддя, а також сільськогосподарські угіддя загальнодержавного значення та сільськогосподарські угіддя місцевого значення. В результаті на кращих землях створюються кращі агроекологічні умови, можливе вирощування широкого спектру культур, унікальні ґрунти придатні для вирощування конкретних культур. Категорії «землі державного значення» та «землі місцевого значення» відіграють велику роль в економіці держави чи району [49].

Планування та організація землекористування в Канаді має спільні риси з англійським порядком і має ієрархію - федеральну, провінційну (одиниця адміністративно-територіального поділу в Канаді - провінція) і місцеву. У Канаді більше 90% землі належить державі. Більшість сільськогосподарських угідь (близько 98%) перебувають у приватній власності. Законодавство (по суті) приймається провінційною владою. У деяких провінціях запроваджено дуже жорсткі заходи у разі порушення використання сільськогосподарських угідь (Британська Колумбія, Ньюфаундленд, Квебек) [17]. Кадастром у Канаді безпосередньо керує Служба земельної інвентаризації. Межування земель проводиться в системі інвентаризації - відведення земельної ділянки відповідно до її можливостей. Виокремлено оцінку та класифікацію земель за можливостями використання у сільському, лісовому господарстві, рекреації, розведенні диких копитних та водоплавних птахів [29].

У Великобританії основним власником землі є королівський уряд, тому основним видом земельних операцій в країні є купівля-продаж прав на землю. Зміна дозволеного використання підлягає жорсткому державному контролю, оскільки безпосередньо змінює ціну землі.

Територіальне планування здійснюється на всіх рівнях управління – державному, регіональному та місцевому. Велика Британія широко використовує територіальні принципи землеустрою [67]. Моніторинг землі та ґрунтів в Англії проводить Міністерство навколишнього середовища, продовольства та сільських справ.

Французька республіканська система розрізняє центральний, регіональний і місцевий рівні управління. Уряд Франції регулює продаж і купівлю землі, щоб запобігти спекуляції. Земельна структура в основному представлена зонуванням території [54, с. 209]. Земельна політика представлена планом розвитку району та планом розвитку муніципалітету. Зонування в таких планах визначає динаміку цін на наступні п'ять років.

Міністерство постачання, транспорту та житлово-комунального господарства здійснює земельну політику. Заходи з організації раціонального використання земель базуються на проектах землеустрою, складених різними підприємствами. Загалом у Франції переважають орендні відносини, орендарям навіть надається допомога у виборі землі, надаються пільги за кредитами для розвитку аграрної діяльності. Однак орендар також піддається жорсткому відбору – влада звертає увагу на його професійний досвід роботи в сільському господарстві, наявність стартового капіталу (так само практикується в Англії, Австрії та Нідерландах) [11, с. 13].

Австрія є федеративною державою, тому рівні управління поділяються на федеральний, регіональний і місцевий. Територіальне землеустрій є досить розвиненим, входить до компетенції всіх рівнів влади та активно розвивається [3]. На федеральному рівні розробляються основні закони, що регулюють використання землі в конкретних адміністративних одиницях.

На місцевому рівні вирішуються завдання щодо планування всієї підконтрольної території – складається концепція розвитку, просторовий план і план розвитку. Велика увага приділяється охороні землі, безпосередньо близько трьох чвертей австрійських фермерів отримують

державну підтримку для реалізації природоохоронних заходів. Важливу роль у цьому відношенні відіграє членство держави в Європейському Союзі [52].

У ряді країн, таких як Німеччина, Бельгія, Франція, Ірландія, Італія, Люксембург, сільськогосподарські підприємства сплачують податки відповідно до прибутку від господарства. В інших країнах, наприклад у Данії, Нідерландах, Великій Британії, податкові ставки для сільськогосподарських компаній не відрізняються від ставок для промислових компаній [11, с. 13].

В Україні існує потреба у вдосконаленні земельних відносин у системі управління земельними ресурсами з метою налагодження дієвої та дієвої взаємодії суб'єктів щодо раціонального землеволодіння та землекористування, як необхідної передумови сталого розвитку у сфері використання природних ресурсів. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України вдосконалення у сфері управління земельними ресурсами ускладнюється багатьма об'єктивними та суб'єктивними факторами.

Раціональне використання та охорона земельних ресурсів неможливе без визначення фактичного власника, що в свою чергу забезпечується розвитком відносин власності у сфері землі та ресурсів. Це змушує керівників, науковців та суб'єктів землеустрою переосмислити цілі та завдання земельної реформи та вжити заходів щодо гармонізації економічних, екологічних та соціальних орієнтирів збалансованого використання землі та потенційних ресурсів України.

Механізм розвитку земельних відносин в Україні має вирішити важливі проблеми в аспектах суспільних відносин щодо володіння, використання, охорони та відтворення землі [48], у тому числі:

- проведення генеральної інвентаризації території держави;
- підвищення рівня землевпорядного забезпечення аграрної реформи;
- автоматизація та підвищення ефективності земельно-кадастрової системи;

- завершення процесу посвідчення права власності на землю;
- повне розмежування повноважень органів державної влади та територіальних громад в управлінні земельними відносинами;
- врегулювання питань розмежування земель державної та комунальної власності та встановлення в натурі (на місцевості) меж цих територій;
- удосконалення методів оцінки земель різного призначення;
- удосконалення науково-методичного забезпечення процесу капіталізації земельних ресурсів;
- удосконалення механізму економічного стимулювання раціонального використання, охорони та відтворення земель незалежно від форм власності та цільового призначення;
- підвищення рівня активності суспільства у прийнятті рішень щодо використання, охорони та відтворення земельних ресурсів.

Тому землеустрій активно фінансується в зарубіжних країнах і функції землеустрою постійно вдосконалюються. Збільшується кількість банків, які бажають співпрацювати з аграрним сектором економіки, надаючи кредити на дуже вигідних умовах. Державні субсидії на землю в Україні знаходяться на дуже низькому рівні порівняно з країнами Євросоюзу та Америки. З боку зарубіжних країн спостерігається висока технічна оснащеність землевпорядного процесу. Отже, запропоновані зарубіжні та вітчизняні інноваційні форми управління земельними ресурсами, їх раціонального використання та охорони, нові форми планування території та власності на землю дають змогу вирішити актуальні проблеми в Україні.

Висновки до розділу 1

Аграрна сфера є однією з найважливіших і традиційно розвинених галузей економіки України, яка використовує сільськогосподарські землі для

досягнення економічного результату. Аграрний сегмент господарської діяльності не тільки забезпечує національні потреби якісними та доступними продуктами харчування, а й відіграє вирішальну роль у вирішенні глобальної продовольчої проблеми, експортуючи левову частку сільськогосподарської продукції в країни світу. Він не лише забезпечує прибутковість галузі, а й виконує гуманітарну функцію у світовій економіці, протидіючи тенденціям дефіциту продовольства та загрозі голоду. Саме високоякісні земельні ресурси є традиційною опорою розвитку та позиції країни на світовому ринку і мають використовуватися з необхідною ефективністю, забезпечуючи стабільність виробництва сільськогосподарської продукції.

Державна земельна політика має реалізовувати інтереси держави та суспільства у покращенні його соціально-економічного стану шляхом раціонального використання та охорони земель, підвищення потенціалу всіх суб'єктів соціально-економічної територіальної системи.

Системна реструктуризація національної економіки, в тому числі аграрного сектору, потребує необхідних інституційних змін, які передбачають, насамперед, децентралізацію прав і повноважень центральних органів влади та місцевого самоврядування шляхом оптимального поєднання державного регулювання на регіональному рівні за участю органів місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 2

СУТНІСНИЙ СТАН СУЧАСНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

2.1. Характеристика сучасного стану землекористування

Тектонічні зміни в аграрному господарстві України почалися на початку 90-х років ХХ ст., коли відбувся перехід від радянської командно-планової системи, де існувала єдина система державної власності на землю, до ринкової економіки, яка передбачала перехід до кількох форм власності, серед яких: приватна, комунальна та державна. Процес реформування призвів до денаціоналізації 12421 колгоспів і радгоспів, розпаювання та активної приватизації ділянок, створення резервного земельного фонду та земель запасу. Процес переходу землі з однієї форми власності в іншу в даний час відбувається в державі, площа якої сягає 6% площі Європи, має 41,3 млн га сільськогосподарських угідь, або 19% площі Європи, орні землі якої займають 32,7 млн. га, це 27% території Європи. Площа землі на одиницю населення також вдвічі перевищує середньоєвропейський показник і становить 0,9 га, а в Європі – 0,44 га. Тобто Україна посідає лідируючі позиції за кількісно-площинними показниками в Європі та є важливим гравцем на міжнародному ринку сільськогосподарської продукції [7].

На відміну від форм власності на землю, структура землі в Україні не зазнала суттєвих змін після земельної реформи. Хоча деякі зміни в структурі земельного фонду відбулися внаслідок продовження руйнування територій, переведення пасовищ і сіножатей в рілля та урбанізації міст, що значно підвищило ціни на прилеглу землю, зміни від ріллі, пасовища, сіножаті до багаторічних насаджень (садів).

Проаналізувати динаміку структури земельного фонду України в розрізі земель сільськогосподарського призначення з першого етапу реформування земельного сектору з 1994 р. до 2020 р., коли Україна фактично була готова до переходу до наступного етапу трансформації земель сільськогосподарського призначення, а саме запуску повноцінного ринку

земель сільськогосподарського призначення можна зробити висновок, що загальна площа сільськогосподарських угідь зменшилась на 1% з 41890,4 тис. га до 41310,9 тис. га, площа лісів збільшилась на 0,6% у загальній площі земель.

Найбільшу динаміку простежуємо, досліджуючи категорію «забудовані землі», яка сягнула 2,2%, збільшившись з 2386,2 тис. га у 1994 р. до 3767,5 тис. га у 2020 р. На неї вплинуло багато факторів, зокрема економічні процеси в цілому. трансформація, політика денаціоналізації, зміни цільового призначення землі, процес урбанізації навколо міст з мільйонним населенням, приватизація землі та підвищення її вартості внаслідок зміни цільового призначення категорій сільськогосподарських земель на категорію земель «землі житлової та громадської забудови», що механічно збільшувало варіативність використання земель і, відповідно, вартість земельного фонду. Хоча в цілому земельний фонд в Україні зберіг свою структуру часів незалежності. умови реформування держави.

Землями сільськогосподарського призначення є землі, призначені для виробництва сільськогосподарської продукції та для ведення сільськогосподарської наукової та освітньої діяльності, а також відповідна виробнича інфраструктура, розташована на цих територіях або призначена для цих цілей [27, с. 12].

Переважну більшість сільськогосподарських угідь становлять орні землі – рілля, що дорівнює 79 %, а рівень розораності сільськогосподарських угідь становить 78 %, що є найвищим показником у Європі. Цей рівень є наслідком широкомасштабної політики розвитку, яка характеризувала радянську добу в історії України. Значно менші площі займають сіножаті, пасовища та перелogi відповідно 6%, 13% та менше 1% і все ще мають тенденцію до зменшення (рис. 2.1).

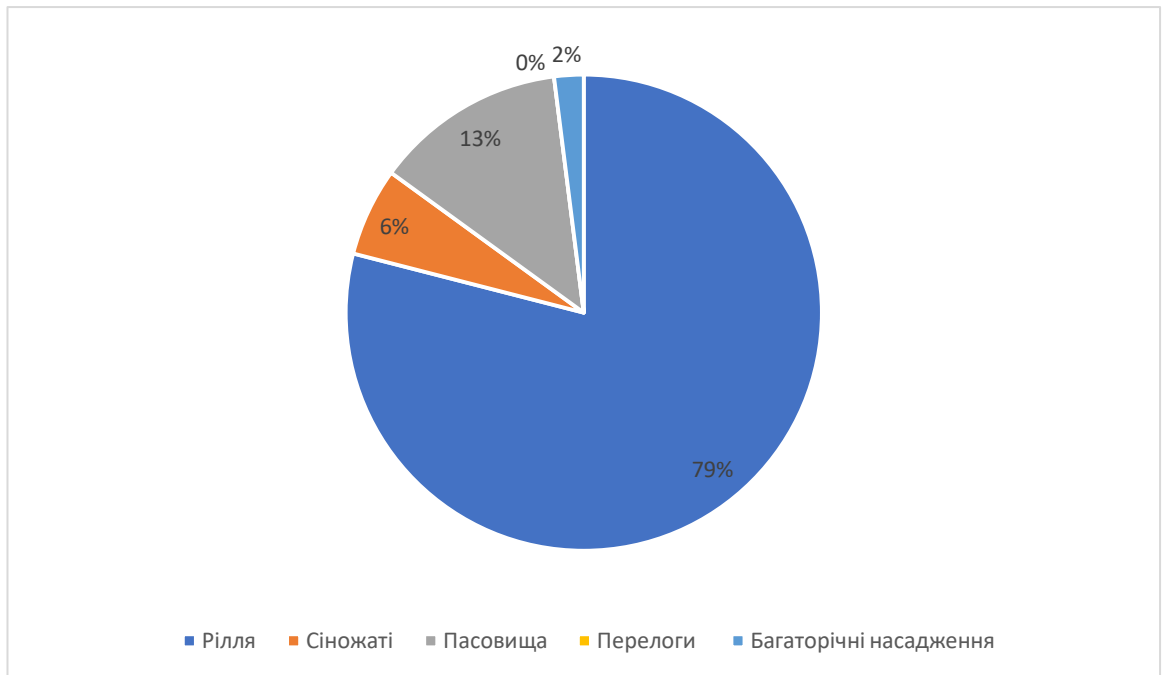

Рис. 2.1 Структура земель сільськогосподарського призначення станом на 2021 р.

Джерело: сформовано на автором основі даних Державної служби статистики України [19]

Завдяки політиці тотальної приватизації земель сільськогосподарського призначення та введення в сільськогосподарський обіг земель, які раніше були резервом. Багаторічні насадження становлять лише 2% загальної площі земельного фонду і не впливають суттєво на загальну частку сільськогосподарського виробництва, але цей тип земель почав накопичуватися поблизу великих міст через можливість забудови земель для цільового використання, тим самим підвищуючи корисність і цінність цієї землі для населення [18].

Водночас у структурі земельних ресурсів та землекористуванні країни спостерігаються значні диспропорції, поглиблення яких може становити загрозу навколишньому природному та життєвому середовищу, а також ефективності діяльності. сталий розвиток національної економіки в цілому. Сучасна ситуація потребує оптимізації земельного фонду України, зокрема вжиття конкретних заходів щодо виведення з інтенсивного обробітку

деградованих та малопродуктивних земель. До цих земель належать сільськогосподарські угіддя з низькою родючістю, господарське використання яких на сьогодні стало економічно неефективним.

В Україні в господарських цілях використовується понад 92 % території. Рівень розораності території надзвичайно високий і сягає понад 54% (у розвинених країнах Європи не перевищує 35%). Фактична лісистість території України становить лише 16%, що недостатньо для забезпечення екологічної рівноваги (середній показник для європейських країн 25-30%) [51].

Одним із визначальних факторів формування передумов ресурсного забезпечення економічної безпеки держави є рівень ефективності використання сільськогосподарських угідь в аграрному секторі, який характеризує коефіцієнт розораності ґрунту. Надмірна розораність земель (понад 54% земельного фонду України), у тому числі на схилах, призвела до порушення екологічно збалансованого співвідношення сільськогосподарських угідь, лісів і водойм, що спричинило порушення стабільності агроландшафтів та спричинили значне антропогенне навантаження на екологічну сферу [8].

Аналізуючи показники площі ріллі та питомої частки сільськогосподарських угідь за регіонами, можна зробити висновок про наявність прямого зв'язку між цими показниками для більшості регіонів. Саме південні регіони характеризуються найбільшою площею сільськогосподарських угідь, зокрема Одеська, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська та Херсонська області. та найвищий рівень розораності територій традиційно агропромислових регіонів України.

Найменші площі сільськогосподарських угідь і, відповідно, найнижчий коефіцієнт розораності ґрунту на початок 2021 року спостерігалися у трьох адміністративних областях, зокрема Закарпатській, Чернівецькій, Івано-Франківській, які традиційно вважаються рекреаційними регіонами країни.

Результатом земельної реформи в Україні є формування різноманітних організаційно-правових форм господарювання, заснованих на приватній власності, серед яких можна виділити три основні: сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та особисті селянські (фермерські) господарства населення.

Динаміку змін у розподілі земель сільськогосподарського призначення в Україні за категоріями господарств у період 2018-2021 рр. наведено на рис. 2.2.

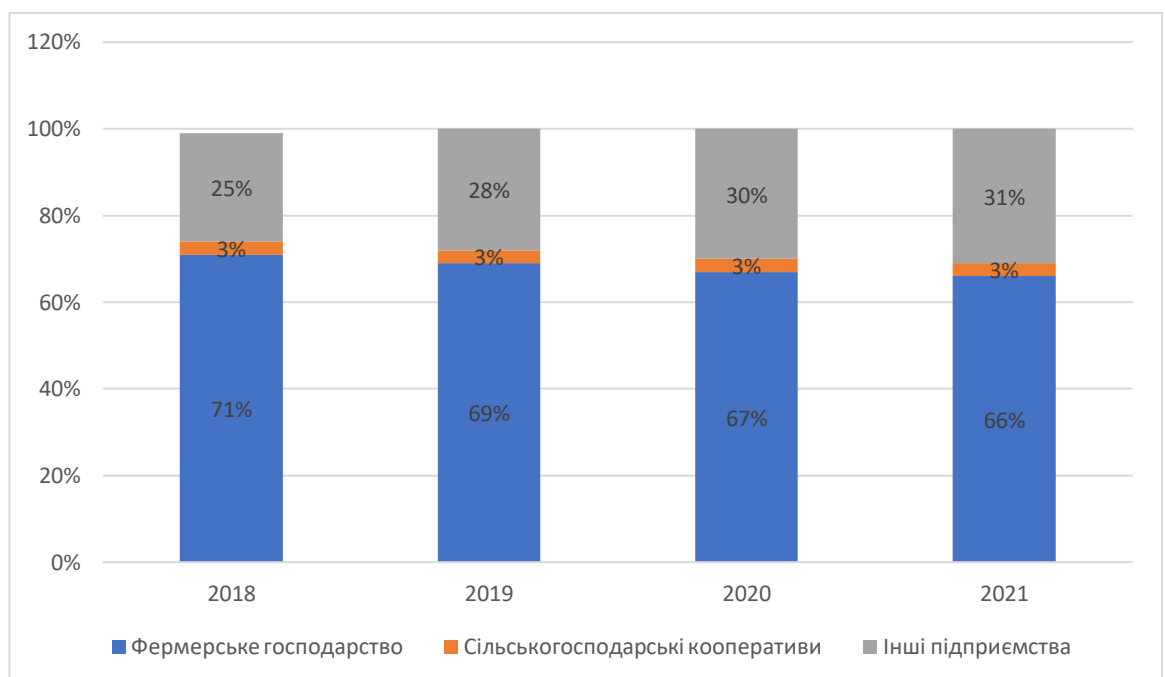

Рис. 2.2 Динаміка структури зміни кількості сільськогосподарських землекористувачів

Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України [19]

Однією із глобальних негативних тенденцій розвитку економіки є укрупнення та монополізація ринків, це явище присутнє і в аграрній сфері України. Великий вплив на структуру земельного фонду України мають великоолігархічні структури — агрохолдинги. Слід зазначити, що за останні дев'ять років кількість підприємств із земельним запасом понад 10 тис. га

зросла до 118 одиниць, а їх загальний земельний запас становить 6228,85 тис. га (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка земельного фонду агрохолдингів в Україні 2015–2021 рр.

Назва агрохолдингу	Роки							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021 у % до 2015
«Кернел» груп	390	385	430	550	530	530	510	130,77
Ukrlandfarming	654	605	605	570	500	500	475	72,63
Агропросперіс	430,0	430,0	602,5	400,0	396,0	300,0	300,0	69,77
Континентал Фармерз Груп	180	185	185	165	195	195	195	108,33
Миронівський хлібопродукт	360	370	370	370	370	370	370	102,78
ІМК	136,7	137,0	137,0	129,6	123,9	123,9	120,0	87,78
Астарта-Київ	180	185	151	250	250	235	220	122,22
HarvEast	150	151	137	137	127	127	127	84,67
УКРПРОМІНВ ЕСТАГРО	122,0	122,0	122,0	116,5	120,0	120,0	120,0	98,36
Епіцентр Агро	0	0	116	111	121,4	160	160	137,93
РАЗОМ	2602,7	2570,0	2855,5	2799,1	2733,3	2660,9	2597	90,95

Джерело: сформовано автром на основі даних Державної служби статистики України [19]

Слід зазначити, що рейтинг 10 найбільших фермерських господарств змінюється з року в рік, хоча головні підприємства залишаються лідерами з виробництва сільськогосподарської продукції в Україні та за обсягом земельного фонду. Хоча в рейтингу є й нові імена, зокрема компанія «Епіцентр Агро», земельна складова якої надзвичайно стрімко зростає. Вийшов на ринок у 2017 році з 116 тис. га, приріст земельного фонду за 5 років досяг 138%, що є випереджальним показником серед інших компаній-лідерів.

Сьогодні фермерські господарства відіграють важливу роль у формуванні аграрного ринку України. Частка агрохолдингів у загальному обсязі експорту вища, ніж у інших сільськогосподарських підприємств у загальному виробництві цих культур (за винятком сої). Ці тенденції загрожують розвитку підприємницького сектору в рослинництві, оскільки перешкоджають малим і середнім сільськогосподарським підприємствам

використовувати землю для господарської діяльності, особливо органічного землеробства [11, с. 15].

Загалом реформування земельної сфери в Україні мало позитивні тенденції та вивело сільське господарство на пріоритетну сферу, сприяло розвитку різних економічних форм виробництва в сільській місцевості на основі поєднання нових сільськогосподарських підприємств та інших ринкових форм виробництва. господарювання, побудоване на основі приватної власності на землю та майно, створило умови для діяльності індивідуального, сімейного та колективного сільського господарства - підприємницьких форм організації праці. Разом з тим, протягом кількох десятиліть в аграрному секторі сформувалася картина активного розвитку рослинництва як напряму спеціалізації господарських підприємств, а галузь тваринництва потребує дотаційної допомоги, хоча має значний потенціал розвитку. в умовах нашої держави.

Тому використання земель сільськогосподарського призначення є важливою складовою економіки країни, її подальший розвиток і підвищення ролі в системі продовольчої безпеки на національному та світовому ринках залежить від покращення геополітичної ситуації у світі та Європі зокрема. Для повноцінного функціонування та розвитку цього структурно-функціонального сектору аграрної галузі економіки важливим є вивчення його галузевих та регіональних особливостей функціонування, які є предметом подальших досліджень.

Підсумовуючи результати земельної реформи та аналізуючи тенденції розвитку сільськогосподарського землекористування, можна відзначити наступні особливості:

– ділянками землі, які передавалися селянам у власність і залишалися за ними, власники отримували право вільно розпоряджатися ними за своїм бажанням: створювати власне господарство, здавати в оренду і збирати оброк, передавати спадкоємцям, продавати;

- аграрний сектор, як і більшість галузей економіки, має тенденцію до монополізації та укрупнення, появи великої кількості агрохолдингів;
- державне управління підтримує довгострокове володіння земельними активами, зокрема шляхом проведення виваженої фіскальної та законодавчої політики;
- у структурі договорів оренди зростає питома вага довгострокової оренди, а короткострокова практично зникла;
- контракти діють 7 років; спостерігається позитивна тенденція зростання середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві та розміру орендної плати, але, на жаль, з одночасною девальвацією гривні.

2.2. Особливості організаційно-економічного механізму землекористування

Механізм – це поєднання послідовності процесів та станів, що характеризують будь-яке явище або дію. Під організаційно-економічним механізмом зазначається спосіб реалізації економічних законів, що включає відповідні організаційно-економічні механізми державної політики, фінансування, інвестування, кредитування, резервування фінансових та матеріальних коштів, страхування і перестраховування, відшкодування збитку, економічного стимулювання, економічної відповідальності і багато інших.

Впровадження організаційно-економічної системи спрямоване на повне та ефективне виконання притаманних їй функцій:

- формування рівних економічних умов для розвитку соціально-економічного потенціалу всіх форм власності та суб'єктів господарювання шляхом створення конкурентного середовища;
- удосконалення процесу відтворення за допомогою системи державного регулювання економіки;

- забезпечення збалансованість і пропорційність між елементами потенціалу регіону на основі сучасної інноваційної діяльності;
- мотивація впровадження у виробництво якісно нових технологій, форм і методів організації виробництва;
- створення економічно обґрунтованої нормативно-правової бази;
- регулювання міжгосподарських і внутрішньогосподарських відносин на основі ефективної системи господарювання в регіонах;
- проводити аналізи для виявлення резервів підвищення ефективності діяльності та прогнозів подальшого розвитку організації;
- визначення рівнів управління та структурних підрозділів, встановлення характеру їх підпорядкованості та взаємозв'язків між ними (організаційних і координаційних);
- збір та аналіз інформації про результати діяльності організації, контроль прогнозних показників;
- заохочення дотримання стандартів, норм і правил за допомогою різноманітних засобів впливу на учасників.

При цьому варто виокремити два нерозривно пов'язані підходи до функціонування організаційно-економічного механізму:

1) стратегічний (базується на припущенні та прогнозі змін факторів зовнішнього середовища, дозволяє завчасно виявляти ризики зовнішнього середовища, забезпечувати превентивну адаптацію внутрішніх елементів до нього, а також підвищувати стійкість майбутнього розвиток);

2) оперативний, що дає можливість підтримувати оптимальні показники роботи протягом експлуатаційного періоду [52].

У сучасних економічних дослідженнях, присвячених аналізу аграрної сфери, існує значна кількість підходів до визначення організаційно-економічного механізму.

Організаційно-економічний механізм формування аграрної політики розглядається як сукупність правових закономірностей, принципів, методів,

регуляторів та інституційних детермінант, за допомогою яких формується аграрна політика держави та її регіонів [43].

В рамках організаційно-економічної основи можна виділити такі елементи: планування, економічне стимулювання, ціноутворення, фінансування та кредитування. Розробка організаційно-економічного механізму спрямована на забезпечення стабільного стану в тактичний і стратегічний періоди часу, включає організаційні форми, методи, правові норми, стандарти, важелі і стимули.

Отже, організаційно-економічний механізм землекористування — це система, що включає складові елементи трьох підсистем: управлінської, організаційно-економічної та соціально-економічної. Основну роль серед елементів господарського механізму відіграють організаційно-економічні складові на державному рівні, які передусім відображають стан державного та ринкового регулювання аграрної сфери, стимулювання, ціноутворення та відтворювального контролю. матеріальних благ.

Соціально-економічні складові економічної системи слід розглядати як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення соціально-економічного розвитку сільської місцевості. Цьому сприятимуть конкретні дії органів державної влади, регіональних структур та суб'єктів безпосереднього управління аграрним сектором. Основними орієнтирами в системі цього комплексу заходів має стати створення та вдосконалення організації робочих місць на селі.

У сучасних умовах аграрного виробництва цільові параметри регулювання земельних відносин пов'язані переважно зі зміною змісту регулятивних функцій, формуванням нових регулятивних засад. Акценти та пріоритети у застосовуваних методах регулювання та відносин між суб'єктами земельних відносин змінюються відповідно до вдосконалення нормативно-правової бази. Це підвищує стабільність і сталість розвитку аграрного сектору економіки в довгостроковій перспективі, сприяє підвищенню ефективності використання земель сільськогосподарського

призначення та вирішенню завдань стратегії розвитку аграрної сфери. Виходячи з таких об'єктивних параметрів, організаційно-економічний механізм регулювання земельних відносин можна представити як систему, що складається із взаємопов'язаних нормативних елементів.

Таким чином, у системі регулювання земельних відносин у сільському господарстві найважливішу роль відіграє ефективно функціонуючий організаційно-економічний механізм, який виступає як упорядкований і взаємозалежний комплекс заходів організаційно-економічного характеру, визначених на перспективу та сприяючих до досягнення поставленої мети. Сьогодні його можна визначити як поєднання двох напрямів: по-перше, елементів суто ринкового порядку, орієнтованого на об'єктивні закони ринку і представляє сукупність категорій саморегулювання ринкових відносин - попиту, пропозиції, виграшу, конкуренції; а з іншого – елементи державного регулювання економіки, які мають як економічний, так і адміністративний характер, без яких на сучасному етапі економічного розвитку практично неможливо уявити розвиток цивілізованого ринку землі.

Організаційно-економічний механізм регулювання земельних відносин має включати комплекс організаційно-економічних заходів. Основою цього механізму є організаційна складова, яка виступає як сукупність функціонально взаємозалежних юридичних осіб різних форм власності та господарювання, а також фізичних осіб, які займаються сільськогосподарським виробництвом. Водночас функціонування організаційно-економічного механізму, на нашу думку, неможливе без економічної складової, яка включає різноманітні форми та методи [39].

Оптимальне поєднання елементів організаційно-економічного механізму регулювання визначає його основне призначення: формування комплексу відносин між суб'єктами земельних відносин, що сприяє протистоянню дії негативних факторів.

Організаційно-економічний механізм регулювання земельних відносин призначений для реалізації завдань ефективного використання земельних

ресурсів з метою досягнення запланованих темпів розвитку сільського господарства. Водночас слід пам'ятати, що формування цього регуляторного механізму має переслідувати й соціальні цілі, спрямовані на підвищення якості життя як сільського населення, так і населення країни в цілому [50].

У механізмі економічного регулювання земельних відносин важливу роль відіграє нормативна грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення, оскільки земля є не лише основним засобом виробництва в сільському господарстві, а й важливою складовою виробничого капіталу, тобто активом, який використовується в сільському господарстві [66].

Відповідно до Закону України «Про оцінку земель» нормативна грошова оцінка «являє собою капіталізований рентний дохід від землі, визначений за встановленими та затвердженими нормами» [21].

Нормативна грошова оцінка ріллі, землі під багаторічними насадженнями, природних сіножатей і пасовищ визначається за формулою [12]:

$$G_{OZ} = R_{здн} * Ц * T_k, \text{ де}$$

G_{OZ} – нормативна грошова оцінка гектара орних земель, земель під багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами в Україні (у гривнях);

$R_{здн}$ – загальний рентний дохід на орних землях, землях під багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами в Україні (у центнерах);

$Ц$ – ціна центнера зерна (у гривнях);

T_k – термін капіталізації рентного доходу (у роках), який встановлюється на рівні 33 років.

Диференціальний рентний дохід на орних землях, землях під багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами в сільськогосподарських підприємствах обчислюється за формулою [12]:

$$P_{дн(п)} = P_{дн(р)} - xP_{д(п)} * P_{д(р)}, \text{ де}$$

$R_{дн(п)}$ – диференціальний рентний дохід з гектара орних земель, земель під багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами в сільськогосподарському підприємстві (п) (у центнерах);

$R_{дн(р)}$ – диференціальний рентний дохід з гектара орних земель, земель під багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами в адміністративному районі (р) (у центнерах);

$R_{д(п)}$ – диференціальний рентний дохід за економічною оцінкою виробництва зернових культур на орних землях, землях під багаторічними насадженнями (визначається за шкалами економічної оцінки багаторічних насаджень у цілому в земельно-оцінювальному районі), природними сіножатями і пасовищами за оцінкою цих угідь у сільськогосподарському підприємстві (п) (у гривнях);

$R_{д(р)}$ – диференціальний рентний дохід за економічною оцінкою виробництва зернових культур на орних землях, землях під багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами за оцінкою в адміністративному районі (р) (у гривнях).

Диференціальний рентний дохід на орних землях, землях під багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами в сільськогосподарських підприємствах після уточнення меж і площ земель, переданих у колективну власність, обчислюється на підставі експлікації агровиробничих груп ґрунтів підприємства за допомогою шкал економічної оцінки земель за формулою [12]:

$$R_{д(п)} = \frac{\sum (P_{дагр} - x P_{агр})}{\sum P_{агр}},$$

де $R_{д(п)}$ – диференціальний рентний дохід за економічною оцінкою виробництва зернових культур на орних землях, землях під багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами за оцінкою цих угідь у сільськогосподарському підприємстві (п) (у гривнях);

$R_{дагр}$ – диференціальний рентний дохід за шкалами економічної оцінки виробництва зернових культур на орних землях, землях під

багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами за агровиробничими групами ґрунтів (у гривнях);

Пагр – площа агровиробничих груп ґрунтів за відповідними угіддями (у гектарах).

Грошова оцінка земельних ділянок визначається щороку станом на 1 січня та уточнюється на коефіцієнт індексації. За період 2011–2021 рр. показник нормативної грошової оцінки 1 га ріллі в Україні зріс до 27499 грн порівняно з 11751 грн у 2011 р. (рис. 2.3).

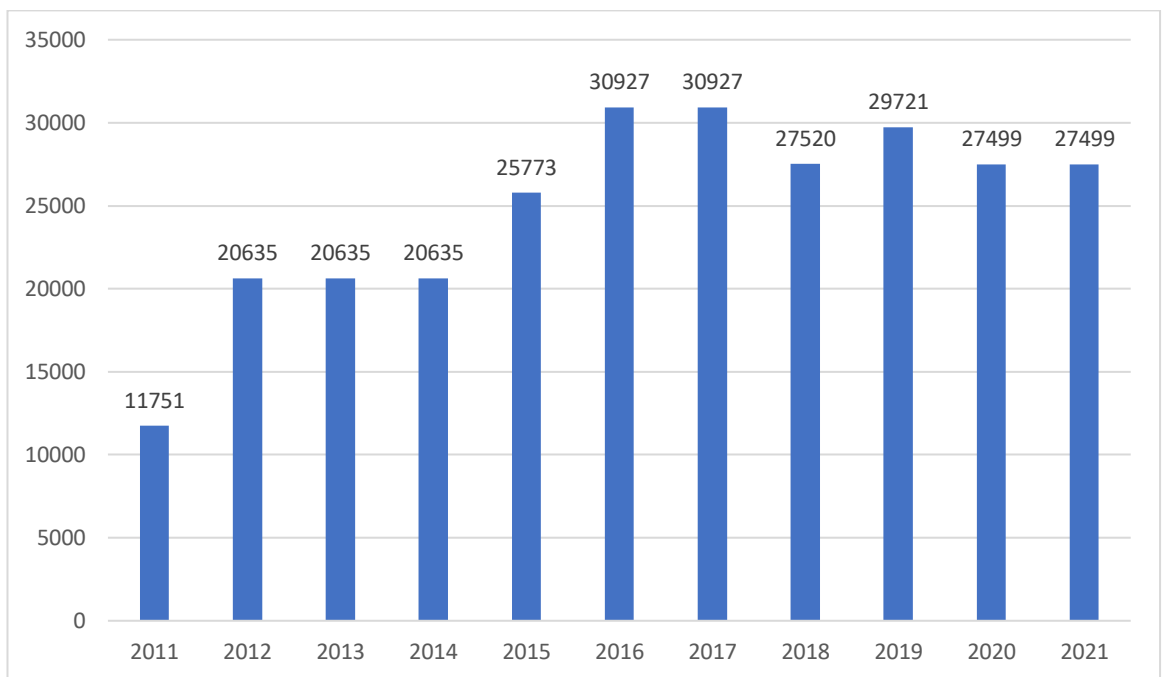

Рис. 2.3 Нормативна грошова оцінка 1 га землі в Україні, грн

Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України [19]

У сучасних умовах господарювання ціна є грошовим вираженням вартості земельних ресурсів. При цьому вартість землі на рівні держави визначається розміром податків на землю, а на рівні власника – обсягом інвестицій для ефективного використання землі.

Як основні критерії ефективності організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин варто виділити:

- стабільність організаційно-економічного механізму, що передбачає високу надійність і адаптивність методів впливу на процес відтворення земельних ресурсів;
- прийнятність організаційно-економічного пристрою, що включає науково обґрунтоване створення організаційних структур, а також пропорційність централізації та децентралізації землеустрою відповідно до дійсності;
- ефективність організаційно-економічної системи, що приносить цінність і діє.

Низькі темпи зростання сільськогосподарського виробництва зумовлюють необхідність формування такого організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин, який би дозволив ефективно використовувати потенційні можливості їх функціонування.

Розвиток механізму регулювання земельних відносин, як і будь-якої економічної системи, супроводжується якісними змінами елементів його структури, що призводять до формування їх нового, специфічно якісного стану: у сучасних умовах ведення сільськогосподарського виробництва зміст земельних і земельних ресурсів значно зростає, змінюються регуляторні функції, додаються нові принципи регулювання та акценти на застосовуваних методах регулювання, удосконалюються відносини між суб'єктами земельних відносин. Пристрій регулювання земельних відносин, як і будь-який регуляторний апарат, являє собою сукупність економічних, стимулюючих, організаційних і правових інструментів регулювання, але всі розглянуті види впливу суб'єкта регулювання на об'єкт регулювання є сукупними, детальніше у двох з них – економіко-організаційні.

Очевидно, що ефективне використання земель у сільському господарстві можливе лише за умови удосконалення діючої організаційно-економічної системи регулювання використання земель сільськогосподарського призначення, а основою перетворень має бути

цілеспрямований перерозподіл земель сільськогосподарського призначення в інтересах ефективної економіки.

2.3. Основні завдання та пріоритети управління землекористуванням

Задля реалізації та використання організаційно-адміністративних дій в управлінні основою є розпорядження та оперативне втручання у процес організації використання земель та його регулювання у цілях координації учасників для виконання поставлених перед ними завдань. Завдання землекористування на кожному рівні поділяються на завдання законодавчої та виконавчої влади.

Завдання управління реалізуються всіма суб'єктами управління, вони мають істотні відмінності від проблем забезпечення життєдіяльності конкретних галузей, регіонів та перспектив їх розвитку. Тому необхідно розмежувати завдання відомств і регіонів, що допоможе визначити місце і роль кожного суб'єкта управління в конкретному регіоні, уникнути дублювання їх дій або відсутності системи управління важливими процесами землекористування.

У процесі управління земельними ресурсами формалізуються певні заходи або функції. Враховуючи завдання землеустрою, можна визначити функції, тісно пов'язані з реалізацією визначених завдань за допомогою стандартних процедур управління.

Слід враховувати, що управління земельними ресурсами відбувається у двох напрямках: прямому та опосередкованому. Перший пов'язаний зі створенням специфічних форм і умов землекористування (ділянок, споруд, агломерацій, центрів виробництва і відпочинку, змінами стану землі) і носить дискретний характер. Другий створює рамки (межі) у землекористуванні шляхом створення нормативно-правової бази. Непряме управління, на відміну від прямого, здійснюється постійно. Функції управління, показані в цих областях, проявляються по-різному [21].

Безпосередні функції управління земельними ресурсами повинні включати такі етапи:

- збір та аналіз даних про об'єкт управління та керовані процеси: вивчення земельних властивостей (польові дослідження, інвентаризація земель), ведення земельного кадастру (реєстрація, облік, оцінка) та моніторинг земель, створення та ведення географічних інформаційні системи (ГІС);
- розробка управлінського рішення: зонування, прогнозування, планування та проектування використання земель;
- реалізація управлінських рішень: перерозподіл землі державою (переміщення, надання землі), організація та фінансування заходів щодо зміни форм власності на землю, розвиток і формування землекористувань, регулювання збуту землі, економічне стимулювання раціонального використання землі;
- контроль функціонування сформованого процесу та його коригування: контроль використання земель та дотримання земельного законодавства, вирішення земельних спорів, пов'язаних з виконанням управлінських рішень та функціонуванням сформованої системи організації землекористування.

Перерозподіл землі включає: вилучення, продаж, надання землі. Пряме регулювання обороту ринку землі відбувається шляхом купівлі-продажу, оренди, цінового та податкового регулювання.

Для зміни стану та якості земель організуються та фінансуються такі заходи: рекультивация, дезактивація, рекультивация, технічний захист земель, освоєння, докорінне поліпшення земель [33].

Економічне стимулювання раціонального використання землі складається з: оподаткування, кредитування, квотування виробничої діяльності, обмеження використання природних ресурсів. Як самостійні заходи виступають державний контроль за використанням земель та вирішення земельних спорів.

До функцій опосередкованого управління належать: вивчення характеру земельних відносин, стану земельного законодавства та його моніторинг; розроблення та прийняття законодавчих актів (законів, рішень, постанов) та нормативів землекористування; здійснення заходів щодо зміни режиму використання земель, передбачених законодавчими актами; поліпшення землекористування, зонування, регулювання землекористування; державний контроль за дотриманням земельного законодавства; вирішення земельних спорів, пов'язаних із запровадженням та забезпеченням виконання земельного законодавства та правил землекористування [11, с. 16].

Реалізація управлінських рішень, особливо при безпосередньому управлінні, здійснюється за допомогою директивних, правових та економічних методів.

Перелічені вимоги та функції державного управління земельними ресурсами гарантують формування певних принципів, які постають як об'єктивна необхідність, що характеризує певний об'єктивний зв'язок у системі. Врахування цих закономірностей дозволяє правильно оцінити не тільки стан системи управління, а й спланувати шляхи її вдосконалення. Ці закономірності можна поділити на дві групи: перша - процес становлення і детермінації управління в цілому, друга - яка характеризує приватні моменти.

Загальні принципи включають:

- 1) єдність землеустрою та управління територіями як найважливішого чинника ефективного розвитку держави і суспільства;
- 2) незамінність і обмеженість землі як елемента природи, засобу виробництва, земельної бази і нерухомого об'єкта, зростаюча потреба суспільства і промисловості в сировині. Необхідність резервування земель для створення виробничої та соціальної інфраструктури потребує раціонального розподілу та перерозподілу земельних ресурсів між галузями економіки країни; створення організаційно-територіальних умов, що сприяють ефективному використанню та охороні земель; формування відповідного господарського механізму. Ефект від державного управління

земельними ресурсами буде більшим, якщо кожна галузь і сфера економіки країни матиме найбільш придатну для цього землю.

3) організаційна злагодженість землекористування та землеустрою. Цей принцип полягає в тому, що система управління має забезпечувати підвищення ефективності системи власності на землю та землекористування, дотримання ними прав та обов'язків у використанні земельних ресурсів, формування належної організації та управління територією. для нормального функціонування всіх підприємств і господарств території в цілому. На основі цього закону має формуватися структура землеустрою та чисельність апаратів управління на всіх рівнях з урахуванням обсягів робіт та змісту управлінських рішень [54, с. 211].

Водночас системне вдосконалення функцій і методів управління земельними ресурсами є однією з характерних ознак господарювання, що залежить від науково-технічного прогресу економіки країни. Таким чином, земельний кадастр пройшов еволюцію від описів, які складаються з найпростішого опису монастирських, церковних та інших об'єктів, до державного земельного кадастру, який включає державну реєстрацію земельних ділянок, кількісний облік і якість землі та її зонування, господарську цінність і цінність. оцінка землі.

Економічно ефективно поєднання державного, регіонального та муніципального управління земельними ресурсами забезпечується розподілом повноважень державних і муніципальних утворень.

Тому для формування сучасної системи управління земельними ресурсами важливо чітко визначити її завдання, функції та організаційні принципи управління.

Висновки до розділу 2

У 2 розділі дослідження проаналізовано сучасний стан та основні тенденції сільськогосподарського землекористування. Більшу частину

території України займають землі сільськогосподарського призначення, за даними Держгеокадастру України, це 49% усіх земель України. Більшість сільськогосподарських угідь становлять рілля (рілля) - 79% від загальної площі сільськогосподарських угідь, саме ці землі відіграють важливу роль в економіці України, оскільки є продовольчою базою для виробництва сільськогосподарської продукції. Розораність земель є найвищою в Європі та світі, що спонукає до пошуку нових шляхів розвитку аграрної сфери, підвищення інтенсивності та ефективності використання земельних ресурсів.

Здійснення заходів щодо охорони та збереження якості земель, озеленення та налагодження органічного сільськогосподарського виробництва, що є якісним кроком у розвитку аграрного сектору. Результати дослідження свідчать про позитивні зміни у використанні сільськогосподарських угідь, виробництві сільськогосподарської продукції, розвитку орендних відносин та соціальної сфери. Аналіз еволюції сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств показав тенденцію до укрупнення землекористувань і монополізації виробництва сільськогосподарськими господарствами.

Питання підвищення ефективності використання земельних ресурсів є складовою частиною єдиної державної еколого-економічної політики, яка забезпечує раціональне використання, охорону та управління земельними ресурсами. У зв'язку з цим організація раціонального та ефективного використання земель передбачає створення найкращих умов для відтворення та охорони родючості ґрунтів, підвищення її ролі в сільськогосподарському виробництві, науково обґрунтовану взаємодію землі з іншими природними факторами, забезпечення розробка найбільш повних і правильних критеріїв, методів і способів використання земельних ресурсів.

Нині Україна досягла найвищого рівня розораності земель, водночас за останні роки в усіх ґрунто-кліматичних зонах знизилася родючість ґрунтів, а саме триває дегуміфікація, агрохімічна деградація, водна та вітрова ерозія, з'явилися нові негативні явища, а саме переущільнення, вторинні явища

засолення в умовах зрошення, висихання, підкислення, накопичення токсичних речовин у ґрунті. Це сталося внаслідок недотримання основних законів землеробства, дроблення полів на паї, розширення посівів енергоємних культур, недотримання сівозмін, знищення полезахисних лісосмуг та припинення протиерозійних заходів. Потрібен новий технологічний підхід.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЙ МЕХАНІЗМУ

3.1. Механізм реалізації управління земельними ресурсами

Управління землекористуванням здійснюється через певний механізм, створений державною земельною політикою. В його основу покладено економічну, правову та організаційну елементи [68].

Економічний аспект ґрунтується на принципах матеріальної дії землекористувачів та землевласників: користування земельними ресурсами, реалізація окресленої земельної політики, посилення панівних форм земельної власності.

Правова сторона поєднує у собі норми та правила, що прописані земельним законодавством та повинні виконуватися обов'язково. Контроль над їх виконанням відбувається органами державної влади, землевпорядною службою, судовими інстанціями. Основні моменти правової частини механізму управління земельними ресурсами прописані у Конституції України та Земельному кодексі України.

Організаційна складова механізму містить організаційно-адміністративні методи управління. Вони ґрунтуються на дисципліні та відповідальності. Оперативне втручання у організацію та регулювання користування земельних ресурсів з метою координації учасників задля здійснення встановлених перед ними цілей є основною формою здійснення та залучення організаційно-адміністративних дій в управлінні.

Розвиток ефективного використання земельних ресурсів як на державному рівні, так і на рівні окремого сільськогосподарського підприємства потребує відповідного вдосконалення механізмів управління, тобто підтримки та контролю з боку держави у сфері управління земельними ресурсами. Його роль особливо зростає, виходячи із завдань земельної

реформи, яка передбачає перерозподіл землі для подальшого володіння, формування багатосистемної економіки на селі і, насамперед, забезпечення раціонального використання та охорони земельних ресурсів. як найважливіше національне багатство [33].

Управління земельними ресурсами охоплює землеустрій території та землеустрій володінь, формування раціонального розподілу земель між галузями господарського комплексу, заходи щодо ефективного використання та охорони земельних ресурсів.

Підвищення ефективності землекористування можна досягти за умови дотримання ряду факторів: раціонального обробітку ґрунту, регулювання водного режиму, захисту ґрунту від вітрової та водної ерозії, вапнування кислих і засолених ґрунтів, боротьби з бур'янами. , поліпшення кормових угідь, ведення системи сівозмін, організаційно - економічні та соціальні заходи в системі землекористування.

Раціональне використання земель значною мірою залежить від застосовуваних методів і можливостей сільськогосподарських підприємств забезпечити їх засобами підвищення родючості, а отже, від рівня грамотного управління цими процесами. Еколого-економічне управління та регулювання землекористування передбачає використання ринкових і державних регуляторів.

Україна має великий потенціал природних ресурсів, основною складовою якого є земельний фонд. Найбільша його частка припадає на землі сільськогосподарського призначення, яка становила 68,9%, що зумовлює їх значне значення як об'єкта господарювання.

Ефективне використання земельних ресурсів вимагає істотних змін у системі землекористування [16, с. 6].

Стратегія раціонального землекористування базується на таких принципах:

– органічне поєднання економічних, соціальних та інших факторів за умови застосування державних і демократичних інститутів;

- функціональне упорядкування взаємозв'язку заходів управління в системі розвитку земельних відносин;
- управління, що забезпечує цілеспрямоване регулювання процесів землекористування;
- послідовність реалізації програм успішного розвитку земельних відносин.

Основними елементами мудрої стратегії землекористування є:

- удосконалення законодавчої, нормативно-правової та інституційної бази шляхом створення сприятливих умов для стабільного розвитку всіх територій України;
- створення умов для ефективного землеустрою, зміцнення системи гарантій прав на землю;
- реалізація комплексного підходу до землеустрою;
- участь громадськості в процесі планування використання земельних ресурсів;
- охорона земель та екологічне землекористування.

Таким чином, можна стверджувати, що сучасне землекористування є невід'ємною частиною унікального природного комплексу, що слід розглядати не лише як природно-організаційне утворення, а як основу життєдіяльності людини.

3.2. Регіональні аспекти управління землекористування

В залежності від особливостей регіону, процеси управління землекористуванням можуть мати відмінності. Тому для розробки системи управління земельними ресурсами на регіональному рівні потрібно спочатку створити механізм фінансування, де довгострокові капітальні витрати будуть поступати в основному державою та регіонами, а поточні витрати – за рахунок коштів суб'єктів земельних відносин.

У процесі розробки системи управління землекористуванням у регіоні існує певна послідовність дій:

- 1) підкреслення регіональних особливостей земельних ресурсів та дієвість окремої системи у рамках регіону;
- 2) розроблення нових адміністративно-управлінських механізмів;
- 3) створення нових або удосконалення вже існуючих регламентів;
- 4) узаконення існуючих об'єктів земельної власності;
- 5) здійснення інвентаризації та зйомок сформованих земельних ділянок;
- 6) проведення землеустрою адміністративно-територіальних утворень;
- 7) впровадження земельних реєстрів формування процедури збереження та пошуку земельно-кадастрових даних;
- 8) вдосконалення механізмів фінансового управління;
- 9) створення заходів з приводу доступності та функціонування системи.

Практика управління регіональними земельними ресурсами визначається невпорядкованістю міжвідомчого розподілу повноважень з регулювання земельних відносин, множинністю прийнятих управлінських рішень, їх неузгодженістю та суперечливістю, відсутність поділу виконання різними органами державної влади управлінських і виробничих функцій [61].

Тому задля вирішення вищевизначених проблем необхідно розробити та виконати певні дії у чотирьох напрямках:

- 1) підготувати та прийняти законодавчі акти, які регламентують порядок вирішення ключових завдань в управлінні земельними ресурсами;
- 2) створення згідно з законами України регіональних регламентів, які втілять інтереси держави на регіональному рівні;
- 3) реалізація Положень щодо Держкомзем України та його територіальних органів, які забезпечують їх статусне та функціональне укріплення як спеціалізованих органів виконавчої влади, висвітлення їх повноважень, що потрібні для збільшення показника ефективності реалізації державної земельної політики на території регіону;

4) трансформація управління внутрішньої структури, що визначить його поділ з втілення управлінських та виробничих функцій.

В Україні зміни у економічному аспекті, пов'язані з сучасною ринковою економікою, вимагають новітніх підходів до утворення та впровадження земельної політики.

3.3. Напрямки вдосконалення організаційно-економічного механізму управління сільськогосподарським землекористуванням

Удосконалення організаційно-економічного механізму управління земельними ресурсами є одним із ключових питань політики будь-якої держави. Механізм управління завжди спрямовано на досягнення рівного доступу громадян до земельних ресурсів, ефективного землекористування, державне управління, економічний розвиток, додержання екологічних вимог, зменшення рівня бідності. Основою успішного створення стійкого розвитку земельної політики є достовірна інформація про права на нерухому майно, її вартості і господарському використанні. Управління земельними ресурсами забезпечує умови реалізації політики земельного користування на різних рівнях територіального управління.

В Україні діючий механізм управління сільськогосподарським землекористуванням потребує удосконалення [67]. Адже, історично, втілення земельної реформи в Україні було націлено на перерозподіл державної та колективної власності у приватну, створення на її основі ефективнішу соціально-економічну систему відносин. Результат реформи – загострення питання інституціоналізації ефективного власника і розпорядника землі як одного з головних національних активів країни.

За необхідністю реформування земельних відносин ще на початку 90-х років, було розглянуто, прийнято та введено в дію низку законодавчих та нормативних актів, які прискорили земельну реформу в Україні. Початковий етап земельної реформи завершився до кінця 2000 року. Понад 1 млн

сільських жителів отримали сертифікати на право власності земельних часток (паїв). Значимим результатом проведених вищезазначених заходів є відмова держави від монополії на земельні ресурси на користь приватної власності. На жаль, це не підвищило ефективність земельним користуванням, передусім, в сільському господарстві.

Варто зауважити, що найзначимі цілі земельної реформи, які окреслили законодавчо, так і не досягнули, а саме:

- рівноправний розвиток різних форм господарювання на землі характеризується безвідповідальністю з боку розпорядників землі – органів місцевого самоврядування, що стало причиною безсистемної приватизації земель територіальних громад і як наслідок – невідповідність основним принципам просторового розвитку населених пунктів;
- формування багатукладної економіки відбувається без належної підтримки держави як основного регулятора діяльності та взаємодії між укладами, яка системою законів повинна захищати інтереси будь-якого укладу незалежно від форм власності, організації виробництва та ін, а також підтримувати підприємництво як рушійну силу більшості укладів;
- не створена система раціонального використання та охорони земель, оскільки має місце масовість порушень земельного законодавства та норм раціонального природокористування, а також недостатньо враховано зобов'язання суб'єктів господарювання щодо збереження та відтворення земельних ресурсів.

На сьогодні внаслідок вищеперелічених недосягнутих цілей досі залишаються не розв'язані питання, які стримують розвиток земельних відносин в Україні:

- відсутність удосконалення земельних відносин у сільськогосподарському виробництві, адже отримуючи в приватну власність земельну ділянку, селянин не має можливостей для її ефективного використання та залишений наодинці в боротьбі з тенденціями економічної та демографічної деградації села;

- держава законодавчо заблокувала найбільший сегмент ринку земель – оборот земель сільськогосподарського призначення, які становлять 45,7% від площі держави;
- механізм іпотечного кредитування, який є найважливішим джерелом інвестування в системі відносин власності на землю фактично не діє та має відношення лише до земель несільськогосподарського призначення;
- відсутність ефективного механізму сплати за землю, продовження використання механізму 80-х років та спрощених розрахункових підходах визначення бази оподаткування, що значно знижує значення земельного податку в державній системі оподаткування;
- потребує оптимізації та впорядкування система державного земельного кадастру, без чого унеможлиблюється надійне інформаційне забезпечення державних органів влади та місцевого самоврядування для ефективного регулювання земельних відносин, управління та організації раціонального використання та охорони земель, здійснення землеустрою, проведення оцінки землі тощо;
- не можна вважати ефективною створену систему державного управління земельними ресурсами, яка приділяє основну увагу перерозподілу землі як майна, не вирішуючи проблеми охорони земель як основного національного багатства;
- залишається незавершеною нормативно-правова та методична база розвитку земельних відносин.

Чинний Земельний кодекс України створив широку законодавчу основу для вирішення проблем, що виникають у процесі реформування земельних відносин. Однак, даним кодексом не були охоплені всі питання, які пов'язані з регулюванням земельних відносин та для його доповнення і створення необхідної законодавчої бази передбачено розробку та прийняття значної кількості законів, в першу чергу, з приводу функціонування ринку земель, використання земель природно-заповідного фонду,

природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого, історико-культурного призначення.

Зміна парадигми подальшого вдосконалення земельних відносин повинна забезпечувати верховенство суспільних інтересів над індивідуальними.

Одним з найважливіших завдань сучасного етапу розвитку земельних відносин та земельної реформи в Україні є законодавчо-нормативне забезпечення та повноцінне формування ринку землі, без якого навряд чи можна сподіватися на позитивні зрушення в напрямку раціонального використання та охорони земельних ресурсів. Проте, формувати ринок необхідно з перетворення суспільної думки, з трансформації психологічно усталених поглядів на землю як на об'єкт товарно-грошових відносин. Селянину необхідно усвідомити, що земельна ділянка (пай), який він не може повноцінно обробляти з низки об'єктивних і суб'єктивних причин, повинен мати ефективного землекористувача, що враховує у реалізації своїх цілей і суспільні інтереси.

Процес вдосконалення земельних відносин в Україні потребує наукового обґрунтування механізму їх розвитку, що передбачає визначення та конкретизацію набору інструментів та методів здійснення заходів спрямованих на раціональне землекористування та охорону природно-ресурсної сфери.

Таким чином, вдосконалення земельних відносин повинне здійснюватися на узгодженні найважливіших складових механізму їх розвитку, що передбачає врахування фактору збалансованості на державному, регіональному та місцевому рівнях відповідно до основоположних принципів сталого розвитку. Це потребує подальшого вдосконалення законодавства, соціальних, економічних та екологічних чинників для формування таких відносин, які дають змогу наступним поколінням так само повноцінно та ефективно використовувати унікальний природний ресурс – українські землі.

Висновки до розділу 3

Організаційно-економічний механізму управління землекористуванням створюється державною земельною політикою, в основу якого входить економічні, правові та організаційні елементи. Для формування ефективної системи збалансованого земельного користування необхідні лише глибинні перетворення відносин економічної структури суспільства – відносин власності на землю.

В Україні існує необхідність вдосконалення земельних відносин в системі управління земельними ресурсами з метою налагодження ефективної та дієвої взаємодії між суб'єктами з приводу раціонального землеволодіння та землекористування, як необхідної передумови сталого розвитку в природно-ресурсній сфері.

Одним з основних напрямів формування та розбудови системи збалансованого землекористування є удосконалення механізмів розвитку земельних відносин, що полягає у визначенні адміністративно-правового, організаційного, фінансово-економічного та соціально-психологічного механізмів з конкретним набором інструментів для підвищення екологічного, економічного та соціального ефекту в землересурсній сфері.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Верховна Рада України 14 жовтня 1992 р. постановила запровадити закон «Про охорону праці». Згідно з Законом, охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини в процесі трудової діяльності [24].

Законодавство про охорону праці складається зі згаданого Закону, Кодексу законів про працю України, Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів.

Одними з основних принципів державної політики в області охорони праці є:

- пріоритет життя і здоров'я працівника щодо результатів виробничої діяльності підприємства;
- повна відповідальність власника за створення безпечних і нешкідливих умов праці.

Висока продуктивність праці топографо-геодезичних робіт повинна бути забезпечена комплексною безпечною діяльністю, наявністю механізованого транспорту, безперебійним постачанням матеріалів, спецодягом, харчуванням. На початку безпечна техніка і технології передбачаються у технічних проектах, які уточнюються при обговоренні і захисті.

Пізніше на основі технічних проектів перед початком польових робіт складаються робочі проекти безпечної організації польових робіт в конкретних умовах місцевості з урахування фізико-географічних і економічних особливостей району робіт. Враховуючи дані повідомлення,

начальники партії при участі бригадирів складають робочий проект геологічних ходів і загальну схему маршрутів руху бригад.

При проектуванні безпечних маршрутів в першу чергу забезпечують можливість якісного виконання геодезичних вимірювальних робіт, намагаються зменшити протяжність ходу і замінити небезпечні ділянки шляху (труднопрохідні) більш безпечними. З цією метою межі ділянок окремих бригад намічають по берегах рік, а не по рамках трапеції. В місцях підходу до бази розміщених по одну сторону ріки, для частих переходів на другу сторону, проектують будівництво мостів або обладнання постійних човникових переправ.

Групові схеми безпечних маршрутів руху бригад складають на район дії трьох або чотирьох бригад і на район дії однієї або двох партій. Після цього, об'єднують ці схеми укладають карти маршрутів на зону дії всієї експедиції. Така карта використовується керівництвом експедиції для служб безпеки і організації робіт партій і бригад. Вона уточнюється і змінюється в залежності від зміни видів робіт, засобів транспорту і інше. На схемах маршрутів, крім мінімальної географічної основи, більш наочно наносять: шляхи руху бригад, місця і дати стоянок бригад, місце радіозв'язку і місце зустрічі бригад з начальником партії розміщенням продовольчих точок, без партії і штабу експедиції. Робочі проекти організації робіт і схеми руху бригад затверджуються начальником або головним інженером експедиції, і після цього вони стають засобом оперативного планування диспетчеризацією і управління експедиції і партії.

Трудове законодавство зобов'язує підприємства забезпечувати безпечні умови праці всім працівникам, тому в період підготовки до польових робіт керівникові експедиції і партії проводять заходи, що забезпечують профілактику захворювання і травматизму.

Велику допомогу в роботі експедиції і партії при нещасних випадках надають місцеві мешканці і місцеві органи влади. Тому керівники експедиції і партії при першому знайомстві з районом робіт повинні ознайомити про

роботу і районну адміністрацію, міліцію господарства, на території яких будуть проводитись топографо-геодезичні роботи.

Перед виїздом на роботу проводиться обов'язкове навчання і інструктаж польових робітників. Вступний інструктаж обов'язковий для нових робітників і студентів-практикантів. Після призначення їх на конкретну роботу здійснюється інструктаж на робочому місці, з практичним навчанням безпечних умов і методів праці. Крім роботи, кожний навчається організації безпечних переходів, переїздів, переправ, орієнтації на місцевості, наданню першої долікарської допомоги потерпілим. Працівники, прийняті на роботу на механізмах, або на роботи підвищеної небезпеки, яка вимагає технічної підготовки спочатку проходять спеціальне навчання, потім практична робота на місцевості, в полі, морі і в горах. Після перевірених випробувань вони одержують посвідчення на право виконання робіт. Для навчання і інструктажу на базі повинен бути кабінет по техніці безпеки, забезпечений літературою, плакатами, наочними посібниками і засобами техніки безпеки.

При проведенні робіт в районах, що мають вогнища інфекційних захворювань, проводиться інструктаж по мірах захисту від цих захворювань, вивченням норм і форми застосування репелентів. У всіх експедиціях до початку робіт необхідно повторити вивчення засобів і методів надання першої долікарської медичної допомоги потерпілим.

Значення транспорту на всіх видах геодезичних робіт важко переоцінити. Виконання всіх польових геодезичних робіт по тріангуляції, полігонометрії, нівелюванню і зйомках зв'язані з постійними переїздами з пункту в пункт. Більш того різні транспортні засоби: автомобілі, літаки, пароплави — приймають участь в процесі геодезичних робіт, як знаряддя праці. Переїзди і переходи при геодезичних роботах складають особливу категорію норми часу і в різних видах робіт, в різних географічних умовах вони складають від 30 до 40 % норми часу. Тому видно і травматизм при переїздах на топографо-геодезичних роботах складає від 20 до 30% від усіх

нешасних випадків. Ця обставина зставляє звернути увагу на організацію і упорядкування переїздів, дисципліну і режим переїздів, надійну механізацію засобів пересування, підвищення відповідальності і якості транспортних робіт, скорочення водних переправ і виховання дисципліни у водіїв.

Вимоги безпеки:

1. Відповідність наявних транспортних засобів процесу робіт, якості доріг, мостів, умовам перехідності.
2. Відповідність погодних умов для польоту, плавання, переходу, переправи.
3. Технічна справність і придатність транспортних засобів.
4. Наявність кваліфікованих і дисциплінованих водіїв і контроль за станом їх здоров'я.
5. Наявність комплекту слюсарних інструментів, запасних частин і матеріалів для дорожнього руху.
6. Забезпечення продуктами харчування, пальними і змащувальними матеріалами.
7. Наявність протиаварійних і рятувальних засобів.
8. Наявність засобів зв'язку (радіозв'язку) з базою партії (експедиції) в будь-якій точці пункту.
9. Правильна укладка і розміщення вантажу, без перевищення маси і габаритів.
10. Зручне рівномірне розміщення сидячих місць для пасажирів.
11. Дотримання правил руху, плавання, польотів.
12. Наявність точних повідомлень про шляхи переміщення і уміння орієнтуватись на шляху руху.

Крім загальних правил безпеки потрібно знати безпечні умови, що відносяться тільки до автомобільного транспорту. Кожна автомашина має пройти технічний огляд на основі якого видається довідка про технічну справність автомашини.

Кожна автомашина закріплюється за певним водієм, який відповідає за техніку безпеки при переїздах на автомобілях людей і при транспортуванні вантажів. До управління автомобілями, що виїжджають у важкі рейси польових геодезичних робіт, призначаються водії 1 або 2 класу, або досвідчені водії 3 класу із стажем роботи не менше трьох років, які пройшли спеціальну підготовку і перевірку стану здоров'я .

Перед виїздом у рейс керівник геодезичних робіт видає водію технічний опис з зазначенням завдання і путівку, а водій виконує попередню перевірку автомобіля: роботу двигуна, заправку паливом, стан гальм, запалювання, рульове керування, освітлення, сигналізацію, відсутність витікання бензину і масла.

Під час руху водій повинен слідкувати за дотримання правил техніки безпеки усіма пасажирами. Разом з людьми в тій же автомашині не можна перевозити паливо і змащувальні матеріали, важкі бочки, бетонні моноліти, труби, троси. При переїзді мостів необхідно скрупульозно оглянути необхідність мостів у справності і вантажу піднімання.

ВИСНОВКИ

Аграрна сфера є однією з найважливіших і традиційно розвинених галузей економіки України, яка використовує сільськогосподарські землі для досягнення економічного результату. Аграрний сегмент господарської діяльності не тільки забезпечує національні потреби якісними та доступними продуктами харчування, а й відіграє вирішальну роль у вирішенні глобальної продовольчої проблеми, експортуючи левову частку сільськогосподарської продукції в країни світу. Він не лише забезпечує прибутковість галузі, а й виконує гуманітарну функцію у світовій економіці, протидіючи тенденціям дефіциту продовольства та загрозі голоду. Саме високоякісні земельні ресурси є традиційною опорою розвитку та позиції країни на світовому ринку і мають використовуватися з необхідною ефективністю, забезпечуючи стабільність виробництва сільськогосподарської продукції.

У дослідженні проаналізовано сучасний стан та основні тенденції сільськогосподарського землекористування. Більшу частину території України займають землі сільськогосподарського призначення, за даними Держгеокадастру України, це 49% усіх земель України. Більшість сільськогосподарських угідь становлять рілля (рілля) - 79% від загальної площі сільськогосподарських угідь, саме ці землі відіграють важливу роль в економіці України, оскільки є продовольчою базою для виробництва сільськогосподарської продукції. Розораність земель є найвищою в Європі та світі, що спонукає до пошуку нових шляхів розвитку аграрної сфери, підвищення інтенсивності та ефективності використання земельних ресурсів.

Здійснення заходів щодо охорони та збереження якості земель, озеленення та налагодження органічного сільськогосподарського виробництва, що є якісним кроком у розвитку аграрного сектору. Результати дослідження свідчать про позитивні зміни у використанні сільськогосподарських угідь, виробництві сільськогосподарської продукції, розвитку орендних відносин та соціальної сфери. Аналіз еволюції

сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств показав тенденцію до укрупнення землекористувань і монополізації виробництва сільськогосподарськими господарствами.

Питання підвищення ефективності використання земельних ресурсів є складовою частиною єдиної державної еколого-економічної політики, яка забезпечує раціональне використання, охорону та управління земельними ресурсами. У зв'язку з цим організація раціонального та ефективного використання земель передбачає створення найкращих умов для відтворення та охорони родючості ґрунтів, підвищення її ролі в сільськогосподарському виробництві, науково обґрунтовану взаємодію землі з іншими природними факторами, забезпечення розробка найбільш повних і правильних критеріїв, методів і способів використання земельних ресурсів].

Нині Україна досягла найвищого рівня розораності земель, водночас за останні роки в усіх ґрунто-кліматичних зонах знизилася родючість ґрунтів, а саме триває дегуміфікація, агрохімічна деградація, водна та вітрова ерозія, з'явилися нові негативні явища, а саме переущільнення, вторинні явища засолення в умовах зрошення, висихання, підкислення, накопичення токсичних речовин у ґрунті. Це сталося внаслідок недотримання основних законів землеробства, дроблення полів на паї, розширення посівів енергоємних культур (соняшник, ріпак, гібридна кукурудза та ін.), недотримання сівозмін, знищення полезахисних лісосмуг та припинення протиерозійних заходів. Потрібен новий технологічний підхід, але фінансування програм підвищення родючості ґрунтів майже припинено.

Якісний стан ґрунтів має відновлюватися розробкою та реалізацією в нових умовах державних і регіональних програм, які мають базуватися на концептуальних положеннях: формування програм має починатися з конкретної території; визначення чітких державних і регіональних пріоритетів щодо родючості ґрунтів. Оскільки рівень відповідальності за більшість заходів зі збереження родючості ґрунтів практично переходить на рівень сільськогосподарських підприємств, необхідно побудувати ефективну

систему реалізації державних пріоритетів на місцевому рівні щодо заохочення землекористувачів до здійснення заходів щодо підвищення родючості ґрунтів. властивості. , здійснення контролю за дотриманням ними природоохоронного законодавства, вимог щодо раціонального використання земель тощо.

Існуюча система управління земельними ресурсами, зокрема у сфері охорони ґрунтів та контролю за збереженням родючості ґрунтів, коли певні функції покладені на різні органи (Держкомзем, Мінприроди, Мінагрополітики), не дозволяє це зробити. бути зроблено ефективно. Тому пропозиції щодо передачі повноважень з управління та контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення Міністерству аграрної політики України слід вважати слухними. Необхідно вжити заходів щодо:

- створення у складі Мінагрополітики України Державної служби охорони родючості ґрунтів, яка братиме під суворий контроль усі питання раціонального, економного та екологічно безпечного використання ґрунтів, зокрема щодо державного контролю. за зміною якості сільськогосподарських угідь, а також дотриманням технологій вирощування сільськогосподарських культур;

- розроблення та впровадження ефективних загальнодержавних, галузевих та регіональних програм охорони та розширеного відтворення родючості ґрунтів, а також державних (ДСТУ), галузевих (ГСТУ) та інших стандартів, методичного забезпечення моніторингу ґрунтів, агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення. , паспортизація земель (ґрунтів), обстеження земельного покриву;

- здійснення економічного стимулювання здійснення власниками землі та землекористувачами заходів щодо використання та охорони земель та підвищення родючості ґрунтів.

Механізм використання земельних ресурсів будується на основі взаємодії комплексу заходів, спрямованих на підвищення ефективності їх

відтворення (де головне значення матиме родючість ґрунтів), здатних забезпечити раціональне використання та охорону земель за умови їх повного виконання з метою підвищення ефективності державної екологічної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Основними напрямками підвищення продуктивності та економічної ефективності використання земель у сільському господарстві та їх охорони є:

- виведення з обробітку надмірно еродованих, промислово та радіоактивно забруднених, затоплених, засолених і заболочених земель з метою їх природного штучного відновлення;

- розвиток агрохімічного комплексу, збільшення виробництва мінеральних, бактеріальних і грибних добрив, хімічних поліпшувачів, створення системи агрохімічного обслуговування господарств, розширення масштабів хімічного поліпшення земель, удобрення ґрунтів і на цій основі збільшення в. їх плодючість;

- будівництво в кожному господарстві типових гноєсховищ і гноєзбірників, розвиток вермікультури, створення в кожному з них заводів органічних добрив, збільшення виробництва біогумусу;

- розроблення та впровадження комплексу протиерозійних заходів, розширення масштабів боротьби з водною та вітровою ерозією ґрунтів;

- подальший розвиток гідромеліораційного комплексу, реконструкція морально та фізично зношених систем благоустрою, розширення масштабів оздоровлення осушувальних та зрошувальних земель;

- подальший розвиток лісооздоровчого комплексу, створення цілісної системи полезахисних насаджень, заліснення ярів, балок та інших неблагополучних і малопродуктивних земель;

- навчання на основі побудови екологічно стійких ландшафтів з оптимальним поєднанням різних типів угідь (лісові угіддя, підводні угіддя, болота, рілля, сіножаті та пасовища, багаторічні насадження та інші) з метою зменшення залежності с.-г. виробництво на природних силах природи;

- розробка та впровадження ландшафтних, зональних та внутрішньозональних систем управління сільськогосподарським виробництвом, які є ресурсоефективними, екологічно стійкими та високопродуктивними.

Заходи, спрямовані на підвищення продуктивності землі та її охорону, дуже різноманітні і повинні здійснюватися комплексно, як єдина система, доповнюючи один одного і підсилюючи дію всіх інших.

Для успішного вирішення сучасних екологічних проблем у сфері землекористування сільськогосподарського призначення необхідно: розробити та законодавчо затвердити загальнодержавні та регіональні програми охорони земель, збереження та відтворення родючості ґрунтів; підвищення рівня фінансового забезпечення ґрунтоохоронних та природоохоронних заходів; посилити відповідальність землевласників і землекористувачів за недбале використання земель та створити ефективний економічний механізм їх стимулювання до збереження та покращення екологічного стану земель.

Вирішення поставленого завдання є досить складним, оскільки потребує впровадження єдиної державної політики у сфері збереження, відтворення, підвищення родючості ґрунтів, охорони земель, раціонального використання земель та потребує скоординованих дій органів державної влади, місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України. Актуальні проблеми практичної теорії : монографія. Київ: Знання, 2017. 445 с.
2. Барвінський А.В., Тихенко Р.В. Еколого-економічна ефективність створення захисних лісових насаджень в системі сучасного сільськогосподарського землекористування: монографія. Київ: Медінформ, 2019. 551 с.
3. Бевз О.В. Організаційно-правові аспекти управління у сфері використання та охорони земель історико-культурного призначення в контексті оптимізації системи органів виконавчої влади в Україні. Адміністративне право і процес. 2019. №1. С. 234 – 245. 2.
4. Бусуйок Д.В. Правове регулювання процедури здійснення державного управління у сфері використання і охорони земель. Часопис Київського університету права. 2020. №3. С. 210 – 214. 3.
5. Богіра М., Ступень М. Проблеми у землекористуванні, зумовлені проведенням земельної реформи в Україні, та шляхи їх подолання. Землевпорядний вісник. 2019. № 3. С. 16–18.
6. Ботезат О. П. Зарубіжний досвід землекористування як крок до реалізації земельної реформи в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 24. С. 116-119.
7. Бойко Л.М. Регулювання земельних відносин у сільському господарстві: монографія К.: ННЦ ІАЕ, 2019, 316 с.
8. Бистряков І.К. Тенденції та доміанти розвитку земельних відносин в Україні в контексті екологічно орієнтованого землекористування // Досвід та перспективи розвитку міст України: Збірник наук. праць. – Вип. 19. – К., 2020. – С. 23–30.

9. Грещук Г.І. Організаційно-економічне та правове забезпечення розвитку землевпорядного механізму сталого сільськогосподарського землекористування : монографія. Київ, 2018. 308 с.

10. Гнаткович О.Д. Земельні відносини у сільськогосподарському підприємстві: теорія, методологія, практика : монографія. Львів, 2018. 465 с.

11. Горлачук В.В., Семенчук І.М. Напрями подолання економічної кризи в сільськогосподарському землекористуванні України. Збалансоване природокористування. 2017. № 2. С. 10–16.

12. Гуцуляк Ю.Г. Управління земельними ресурсами в умовах ринкової економіки. – Чернівці: Прут, 2018. – 124 с.

14. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І. Міщенко В.С., Коваль Я.В., Новоторов О.С., Паламарчук М.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. – К.: РВПС України, 2019. – 716 с.

13. Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua>

14. Дорош О.С. Управління земельними ресурсами на регіональному рівні. – К.: ТОВ ЦЗРУ, 2020.

15. Добряк Д.С., Мартин А.Г., Євсюков Т.О., Кузін Н.В. Економічні проблеми сучасного землеустрою в Україні. Збалансоване природокористування. 2017. № 4. С. 80–85.

16. Дребот О.І., Добряк Д.С., Мельник П.П., Сахарницька Л.І. Наукові засади формування та розвиток сільськогосподарського землекористування на основі трансформації земельних відносин. Збалансоване природокористування. 2021. № 4. С. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.4.2021.253080>

17. Добряк Д.С., Бабміндра Д.І. Еколого-економічні засади реформування землекористування в ринкових умовах. – К.: Урожай, 2018. – 336 с.

18. Деякі питання реалізації пілотного проекту із запровадження принципу екстериторіальності погодження проектів землеустрою щодо відведення земельної ділянки територіальними органами Державної служби з питань геодезії, картографії та кадастру : Постанова Кабінету міністрів України від 31 серпня 2016 р. № 580. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-2016-п> (дата звернення: 04.01.2023).

19. Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413. URL: [https://zakon.cc/law/document/read/413-2017- %D0%BF](https://zakon.cc/law/document/read/413-2017-%D0%BF)

20. Динаміка земельного банку топ-10 агрохолдингів 2010–2021 роки. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#325>

21. Закон України “Про оцінку земель” від 11.12.2003 р. №1378-IV// Відомості Верховної Ради України від 09.04.2004 – 2004 р., №15.

22. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. Офіційний вісник України. 2001. № 46. С. 1. Ст. 2038. Код акта 20473/2001. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2768-14 (дата звернення: 12.08.2018).

23. Про охорону праці : Закон України від 19.08.2022 № 2694-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2694-12#Text> (дата звернення 08.01.22)

24. Куйбіда В. С. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи: збірник — Київ: «Крамар», 2019. 170 с. 5.

25. Лісова Т.В. Особливості заходів правової охорони та відтворення земель сільськогосподарського призначення: навч. посіб. Ужгородський національний університет, 2018. №34. 48-51 с.

26. Лузан, Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України [Текст]: монографія. К.: ННЦ Ін-т аграр. Економіки, 2020, 470 с.

27. Малюга Л.М., Музиченко А.С. Організаційно-економічний механізм стимулювання інноваційної діяльності в АПК. Економіка АПК, 11, 2020, 39-43.
28. Мартин А.Г., Аврамчук Б.О. Регулювання землеустрою у Європейському Союзі: напрями адаптації для України. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2018. № 1. С. 4–13.
29. Мартин А.Г., Гунько Л.А., Колганова І.Г. Планування розвитку територій: монографія. Київ: Компринт, 2019. 275 с.
30. Мессель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні. Економіка АПК, 2020, 9, 3-12.
31. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш.І. Ібатуллін, О.В. Степенко, О.В. Сакаль та ін. Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»: 2018. 52 с. 6.
32. Москаленко А.М. Раціональне використання сільськогосподарських земель: теорія і практика. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2019. № 4. С. 128–132.
33. Новаковська І. О. Ефективність використання земель міст. Землеустрій, кадастр та моніторинг земель. 2019. №3. С. 118-123.
34. Нізалов Д., Яременко В. Оцінка стану земельних відносин для міст та районів України. Проект «Підтримка реформ у сільському господарстві та земельних відносинах в Україні». 2017. – URL: <http://www.kse.org.ua/download.php?downloadid=813> (дата звернення: 29.12.2022)
35. Невська Т.О., Мовчан Т.В. Проблеми та особливості управління земельними ресурсами у населених пунктах. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 20-22 листопада 2019 р., м. Миколаїв. – Миколаїв: МНАУ, 2019 – 312 с.
36. Новаковський Л. Нормативно-технічне забезпечення землеустрою в Україні. Землевпорядний вісник. 2018. № 9. С. 12–15.

37. Попов А.С. Сучасний стан і основні тенденції використання земель сільськогосподарського призначення. Ефективна економіка. 2019. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4775>

38. Попов А.С. Індикатори системи управління земельними ресурсами // Вісник Львівського національного аграрного університету: Збірник наук. праць. Серія: Економіка АПК. – Вип. 18(1). – Львів, 2021 // www.nbuiv.gov.ua.

39. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні : Закон України № 2498-VIII від 10 липня 2018 р. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 37. С. 12.

40. Про Державний земельний кадастр : Закон України № 3613-VI від 07 липня 2011 р. Офіційний вісник України. 2011. № 50. С. 64.

41. Про державну експертизу землепорядної документації: Закон України від 17 червня 2004 р. № 1808-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1808-15> (дата звернення: 03.01.2023).

42. Про затвердження Методики проведення державної експертизи землепорядної документації : Наказ Державного комітету України по земельних ресурсах від 03 грудня 2004 р. № 391. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15> (дата звернення: 04.01.2023).

43. Про затвердження Порядку консервації земель: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України 26 квітня 2013 р. № 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0810-13> (дата звернення: 26.12.2022).

44. Раціональне землекористування та охорона земельних ресурсів / А. М. Третяк та ін., НАН України 2018. 108 с.

45. Сакаль О.В. Багаторівневий підхід до управління земельними ресурсами в умовах 5. Регіони України 2019: статистичний збірник / за ред. І.Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 309 с.

46. Сільське господарство України 2020: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2021. 231 с.
47. Сільське господарство України 2019: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2020. 230 с.
48. Сакаль О.В. Багаторівневий підхід до управління земельними ресурсами в умовах децентралізації влади в Україні / О.В. Сакаль, Н.А. Третяк // Екологічні та соціально-економічні особливості управління природними ресурсами в умовах децентралізації влади: зб. матер. всеукр. кругл. столу, 19 берез. 2015 року. – К.: НУБіП, 2020. – С. 236-241.
49. Свиридова Л. А. Світовий досвід державного адміністрування використання та охорони земель із врахуванням вимог екологічної безпеки. Землеустрій, кадастр та моніторинг земель. 2019. №4. С. 74-83.
50. Скидан О.В. Аграрна політика України в період ринкової трансформації. Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет» [Zhytomyr National Agroecological University Publishing House], 2019, 376 .
51. Ступень М.Г. Удосконалення системи кадастрового обліку земель сільськогосподарського призначення. Збалансоване природокористування. 2020. № 4. С. 127–131.
52. Третяк А. М., Дорош О. С. Управління земельними ресурсами: навч. посіб. Київ: ТОВ «ЦЗРУ», 2018. 353 с.
53. Третяк А.М. Концептуальні засади розвитку в Україні сучасної багатофункціональної системи управління земельними ресурсами / А.М. Третяк, Р.М. Курильців, Н.А. Третяк // Землевпорядний вісник. — 2018. — № 9. — С. 25728.
54. Третяк Н.А. Розвиток системи управління земельними ресурсами як економічна функція власності на землю / Н.А. Третяк. — Херсон: Грінь Д.С., 2019. — 254 с.

55. Управління земельними ресурсами. Т. 1. Законодавча база / О.І. Митрофанова, М.О. Пілічева, А.Я. Сохнич [та ін.] – Донецьк : УНИТЕХ, 2018. – 406 с.
56. Управління земельними ресурсами. Т. Економіка землекористування / П.П. Колодій, О.І. Черечон, В.В. Тишковець [та ін.] – Донецьк : УНИТЕХ, 2018. – 438 с.
57. Управління земельними ресурсами. Т. Кадастрова діяльність та інформаційні системи / А.С. Попов, А.О. Луньов, С.Г. Могильний [та ін.] – Донецьк : УНИТЕХ, 2012. – 445 с.
58. Управління земельними ресурсами. Т. Екологічне, планувальне та будівельне право / О.С. Петраковська, Я.І. Гузова. – Донецьк : УНИТЕХ, 2018. – 282 с. 172
59. Управління земельними ресурсами. Т. Сталий розвиток урбанізованих територій / О.С. Петраковська, Ю.О. Гацій. – Донецьк : УНИТЕХ, 2018. – 485 с.
60. Управління земельними ресурсами. Т. Сталий розвиток сільських територій / С.С. Радомський, В.В. Тимошевський, А.С. Попов [та ін.] – Донецьк : УНИТЕХ, 2018. – 461 с.
61. Управління земельними ресурсами. Т. Теорія та методологія наукових досліджень / Ю.Ф. Креніда, А.Г. Петрушин, О.В. Мотильова [та ін.] – Донецьк : УНИТЕХ, 2018. – 237 с.
62. Федоров М. М. Нормативна грошова оцінка земель як складова механізму регуляторної політики держави. Економіка АПК, 2019, 11, 3-10.
63. Федоров М.М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов // Збірник матеріалів Одинадцятих річних зборів Всеукр. конгр. вчених економістів-аграрників (Київ, 26–27 лют. 2009 р.). – К.: ННЦ ІАЕ, 2019. – С. 5–24
64. Фурдичко О.І., Нагорнюк О.М., Палапа Н.В. та ін. Підвищення екологічної культури сільського населення України в умовах децентралізації

влади: порівняння з європейським досвідом. Агроекологічний журнал. 2021. № 4. С. 6–11. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.4.2021.252948>

65. Шарій Г.Т. Державне управління земельними ресурсами: стратегія та перспективи використання та охорони земель: монографія. Київ: ЗНУ, 2020. 20 с.

66. Шарій Г.І. Інституційне забезпечення розвитку земельних відносин в аграрному секторі / Г.І. Шарій, В.В. Тимошевський // Економіка та суспільство.- №8, 2017. – с. 502-509

67. Шарій Г.І. Проблеми земельно-орендних відносин в аграрній сфері / Г.І. Шарій, В.В. Тимошевський // Землевпорядний вісник.- №6, 2018. – с. 15- 21.

68. Шибяєва Н.В. Теоретичні підходи до визначення категорії організаційно-економічний механізм. Вісник ХНТУСГ: Економічні науки, 2019, 296-306.

69. Яценко Л.Д. Щодо оцінки викликів національній безпеці в екологічній сфері [Електронний ресурс] / Л.Д. Яценко. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1150/>.